

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Staš Savnik

Vpliv strategije gospodarske rasti na trajnostni razvoj v Mehiki

Magistrsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Staš Savnik

Mentorica:

Izr. prof. dr. Maja Bučar

Vpliv strategije gospodarske rasti na trajnostni razvoj v Mehiki

Magistrsko delo

Ljubljana, 2012

IZJAVA O AVTORSTVU magistrskega dela

Podpisani/-a Staš Savnik, z vpisno številko 21090854, sem avtor/-ica magistrskega dela z naslovom:
Vpliv strategije gospodarske rasti na trajnostni razvoj v Mehiki.

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predloženo magistrsko delo izključno rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela;
- sem poskrbel/-a, da so dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, navedena oz. citirana v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem poskrbel/-a, da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric navedena v seznamu virov, ki je sestavni element predloženega dela in je zapisan v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem pridobil/-a vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti prenesena v predloženo delo in sem to tudi jasno zapisal/-a v predloženem delu;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del, bodisi v obliki citata bodisi v obliki skoraj dobesednega parafraziranja bodisi v grafični obliki, s katerim so tuje misli oz. ideje predstavljene kot moje lastne – kaznivo po zakonu (Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (UL RS, št. 16/07-UPB3, 68/08, 85/10 Skl.US: U-I-191/09-7, Up-916/09-16), prekršek pa podleže tudi ukrepom Fakultete za družbene vede v skladu z njenimi pravili;
- se zavedam posledic, ki jih dokazano plagiatorstvo lahko predstavlja za predloženo delo in za moj status na Fakulteti za družbene vede;
- je elektronska oblika identična s tiskano obliko magistrskega dela ter soglašam z objavo magistrskega dela v zbirki »Dela FDV«.

V Ljubljani, dne 10. 10. 2012

Podpis avtorja/-ice: _____

Vpliv strategije gospodarske rasti na trajnostni razvoj v Mehiki

Današnji model gospodarske rasti in globalizacija poleg mnogih prednosti prinašata tudi številne slabosti, ki pogosto negativno vplivajo na naravno okolje in družbo. Pri ocenah razvoja se poudarjajo stopnja gospodarske rasti, industrializacija in potrošnja, zanemarjajo pa se trajnostni dejavniki, ki vplivajo na kakovost življenja, stanje okolja in družbene razmere. Ker so ti med seboj močno povezani, je nujno, da okoljska problematika postane eno izmed vodil prihodnjega razvoja. To je še toliko bolj pomembno v državah v razvoju, ki velikokrat le prevzamejo razvojni vzorec razvitih držav. To se pogosto dogaja tudi v Mehiki, predvsem zaradi močnega vpliva severne sosedice. Ob trenutni rasti prebivalstva in urbanizaciji se bo potreba po naravnih virih še naprej povečevala, človekov vpliv na okolje pa bo odvisen predvsem od tega, v kakšni smeri bo šel razvoj. Industrializacija, izkoriščanje naravnih virov ter pospešena migracija ne vplivajo le na stanje v naravnem okolju, temveč tudi na slabšanje življenjskih razmer prebivalstva, zaradi česar se v Mehiki organizirajo številna družbena gibanja. Ta izražajo zahteve po večji vključenosti domorodnega prebivalstva v razvojne procese ter zagotovitev možnosti, da sami razvijejo svojo družbeno strukturo, proizvodnjo in nadzor nad okoljem. Borijo se za razvoj z identiteto, v katerem njihova kultura predstavlja začetni kapital za trajnostni družbeni in ekonomski razvoj, ki bi temeljil na človekovih vrednotah, željah in potencialu, ne pa na nekem vsiljenem modelu z vrha.

Ključne besede: gospodarska rast, okolje, Mehika, globalizacija, trajnostni razvoj

The impact of the economic growth strategy on sustainable development in Mexico

Current model of economic growth and globalization brings many advantages, but also many problems, which often have an adverse impact on natural environment and society. Development is often determined by economic growth, industrialization and consumption, while neglecting sustainable factors, which affect the quality of life, state of the environment, and social conditions. Because these are strongly interconnected, environmental issues need to become one of the guidelines of future development. This is even more important in developing countries, which often just follow the model of development from western countries. A good example of that is Mexico, primarily due to the strong influence of the northern neighbor. At current rates of population growth and urbanization, the demand for natural resources will continue to increase, so human impact on environment largely depends on the direction of future development. Industrialization, depletion of natural resources and migration not only influence the state of natural environment, but also the quality of living conditions, which caused the development of various social movements in Mexico. These express the demands for greater inclusion of indigenous populations in development process and for the opportunity to develop their own social structures, production and control over the environment. They fight for a development with an identity, in which their culture presents an initial capital for a sustainable form of social and economic development, based on local values, aspirations and potential, rather than on an enforced model from somewhere else.

Key words: economic growth, environment, Mexico, globalization, sustainability

Kazalo

Kazalo tabel, grafov in zemljevidov	5
Seznam kratic	6
1 Uvod	7
1.1 Hipoteza	8
1.2 Metodološki pristop	9
1.3 Struktura naloge	9
2 Teoretski del	11
2.1 Definicije okolja in razvoja	11
2.2 Teorija odvisnosti	12
2.3 Drugi teoretski pogledi	16
2.4 Pogledi na okolje in razvoj ter okoljski problemi in njihovi vzroki	18
3 Osnovni kazalci Mehike	23
3.1 Naravno okolje in z njim povezani problemi	26
3.2 Gozdovi in njihovo spreminjanje v obdelovalne površine	29
4 Zgodovinski potek gospodarskega razvoja v Mehiki od kolonizacije do današnjih dni..	34
4.1 Obdobje navzven usmerjenega gospodarstva	35
4.2 Zapiranje trga in obdobje uvozne substitucije	36
4.3 Odpiranje trga in gospodarska liberalizacija	39
4.4 Gospodarska liberalizacija in okoljsko stanje v Mehiki danes	44
5 Domorodna ljudstva in konflikt med okoljem in razvojem	49
5.1 Chiapas in EZLN	51
5.2 Okoljski problemi ob mehiško-ameriški meji	54
5.3 Pozitivne prakse upravljanja okolja	55
6 Sklep	58
7 Literatura	61

Kazalo tabel, grafov in zemljevidov

Graf 3.1: Število prebivalstva po posameznih letih	23
Tabela 3.1: Rast števila prebivalstva (v % na letni ravni).....	23
Tabela 3.2: Indeks človekovega razvoja (HDI), 1980–2011	24
Zemljevid 3.1: Zvezne države po indeksu človekovega razvoja	25
Tabela 3.3: GINI Indeks.....	25
Tabela 3.4: Revščina v Mehiki.....	25
Tabela 3.5: Struktura BDP	26
Tabela 3.6: Okoljska trajnost ter vpliv okoljskih problemov na prebivalstvo	28
Tabela 4.1: Zgodovinski pregled rasti BDP (v % letno).....	35
Tabela 4.2: Zgodovinski pregled rasti izvoza (v % letno)	36
Tabela 4.3: Rast mehiške gospodarske aktivnosti, 1950–1990 (raven letne rasti v %)	37
Graf 4.1: Zgodovinski pregled inflacije	39
Tabela 4.4: Gospodarski kazalci Mehike	42
Tabela 4.5: Mednarodna menjava	42

Seznam kratic

BDP	Bruto domači proizvod
CEC	Commission for Environmental Cooperation – Komisija za okoljsko sodelovanje
CEPAL	Comisión Económica para América Latina y el Caribe – Ekonomska komisija Združenih Narodov za Latinsko Ameriko
EKC	Environmental Kuznets Curve – Okoljska Kuznetsova krivulja
EZLN	Ejército Zapatista de Liberación Nacional – Zapatistična vojska narodne osvoboditve (Zapatistično gibanje)
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade – Splošni sporazum o tarifah in trgovini
HDI	Human Development Index – Indeks človekovega razvoja
IMF	International Monetary Fund – Mednarodni denarni sklad
MPI	Multidimensional Poverty Index – Multidimenzionalni indeks revščine
NAAEC	North American Agreement on Environmental Cooperation – Severnoameriški sporazum o okoljskem sodelovanju
NAFTA	North American Free Trade Agreement – Severnoameriški prostotrgovinski sporazum
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development – Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj
PRI	Partido Revolucionario Institucional – Institucionalna revolucionarna stranka
UNCED	United Nations Conference on Environment and Development – Konferenca o okolju in razvoju
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development – Konferenca Združenih narodov za trgovino in razvoj
UNDP	United Nations Development Programme – Program Združenih narodov za razvoj
USD	United States Dollar – Ameriški dolar
WCED	World Commission on Environment and Development – Svetovna komisija za okolje in razvoj
ZDA	Združene države Amerike
ZN	Združeni Narodi (Organizacija Združenih Narodov)

1 Uvod

Strategije gospodarske rasti v državah v razvoju v današnjem času pogosto temeljijo na pogledu neoklasične teorije, ki daje velik pomen trgu, gospodarski rasti ter vključitvi vseh držav v svetovno gospodarstvo s pomočjo proste trgovine. Po tem modelu naj bi trgovinska liberalizacija koristila vsem, tako razvitim državam kot državam v razvoju, gospodarska rast pa naj bi imela vsestranske koristi za družbo. Vendar pa globalni gospodarski sistem ni prostor, ki bi vsem prinašal enake koristi, temveč je, kot poudarja teorija odvisnosti, razdeljen na vplivna centralna in šibka obrobna gospodarstva (Preston 1996, 181; Ferraro 1996, 1; Frank 2008, 77). Strategije gospodarske rasti se pogosto ne ozirajo na specifične lastnosti posameznih držav, zaradi česar lahko prispevajo k številnim družbenim, gospodarskim in okoljskim krizam (Galafassi 2002, 120). Sergio Boisier, ki je preučeval družbene in ekonomske procese zadnjih desetletij, je pokazal, da pospeševanje gospodarske rasti poteka vzporedno z upadanjem razvoja. Medtem ko se makroekonomski kazalci izboljšujejo, se kvalitativni razvoj med sektorji, področji in ljudmi slabša (Galafassi 2002, 122). Gospodarska rast postaja sama sebi cilj, in ne sredstvo za doseg razvoja, kar je včasih bila. Razvidno postaja, da le osnovni kazalci ekonomske blaginje, kot je bruto domači proizvod (BDP), nikakor niso zadostni. Pogosto rast BDP prinaša več družbenih in okoljskih stroškov kot koristi (Kandula 2006, 270).

Kot v številnih državah v razvoju se tudi pri državah Latinske Amerike pojavlja vprašanje, kakšen je najprimernejši način za njihov razvoj ter integracijo v mednarodno gospodarstvo. Mehika je pri tem še posebej izpostavljen primer, saj meji na Združene države Amerike (ZDA), veliko razvito državo, ki s pridom izkorišča možnosti gospodarskega sodelovanja z južno sosedo. Mehiška gospodarska politika še vedno sledi neoliberalnemu modelu s poudarkom na trgu in vključevanju v mednarodni prostor, kar pa se za lokalne razmere ne zdi najbolj primerno. Zaradi poudarjanja gospodarske rasti kot osnovnega cilja je ogroženo domorodno prebivalstvo, ki je pogosto močno navezano na svojo zemljo in odvisno od naravnih virov, ter ga neprimerna gospodarska strategija postavlja v še bolj nezavidljiv položaj (Deruyttere 1997, 10; Cesarotti 2009, 7), njene posledice pa vplivajo tudi na kakovost življenja ter ogrožajo zdravje in način življenja (Mitchell 2002, 501; Ten Kate 1993, 2). Pri razvojnih vprašanjih se pogosto odloča mimo lokalnega prebivalstva, zaradi česar se pojavljajo razna gibanja, ki se upirajo sodobnim gospodarskim in razvojnim načrtom. Upirajo se nasilni modernizaciji s strani vlade ter proti v Latinski Ameriki prevladujočem

neoliberalnem ekonomskem modelu, od katerega prebivalstvo nima večjih koristi (Burbach 2001, 116; Cuninghame in Ballesteros 1998, 14).

Zaradi velikih pomanjkljivosti takšnega neoliberalnega pogleda je v zadnjih desetletjih 20. stoletja v Latinski Ameriki, ter s tem tudi v Mehiki, na pomenu pridobil koncept trajnostnega razvoja. Ta je predstavljen kot razvoj, katerega cilj je doseči potrebe današnjega prebivalstva, brez ogrožanja možnosti bodočih generacij, da dosežejo svoje. Upošteva tako potrebe prebivalstva, kot družbene, okoljske in tehnološke omejitve (WCED 1987, 41). Če se je v preteklosti razvoj pogosto meril le z vidika gospodarske rasti, je sodobni pristop razvojne ekonomike širši: razvoj - tudi trajnostni - poleg rasti domačega proizvoda vključuje tudi kakovost človeškega življenja ter stanje in skrb za okolje (Todaro in Smith 2009, 15). Je proces, ki poskuša izboljšati življenjske pogoje ljudi, tako v fizičnem kot tudi nematerialnem pogledu (Bartelmus 1986, 3). Da je razvoj trajosten, je potrebno uskladiti gospodarsko rast, človeško in okoljsko blaginjo, upoštevati pa je potrebno tudi kakovost življenja ter kakšen vpliv ima potrošništvo na naravno okolje (O'Brien 1991, 25; Redclift in Woodgate 1997, 57). Od leta 1990 naprej se je zato kot merilo človeškega razvoja uveljavil Indeks človekovega razvoja, ki v nasprotju z BDP upošteva tudi indikatorje, kot so kakovost življenja, pričakovana življenjska doba, izobrazba in dohodek (UNDP 2011, 24). Leta 2011 je bil kot bolj izpopolnjeno merilo predstavljen Multidimenzionalni indeks revščine, ki poleg zdravja in izobrazbe vključuje tudi življenjski standard, s tem pa s področji, kot so pitna voda, kurjava ter električna in sanitarna oskrba, tudi okoljsko dimenzijo razvoja.

Če se torej osredotočimo le na rast, ter ne namenjamo pozornosti drugim, enako pomembnim vidikom, je razvoj lahko neproduktiven (Kandula 2006, 264). Takšna sprememba pogleda na gospodarski razvoj pripelje do ugotovitve, da ima ta lahko več različnih možnih poti. Prihodnji razvoj Mehike je zato odvisen predvsem od tega, za kakšno gospodarsko strategijo se bo odločila država (Prieto 1997, 22), saj bo s sledenjem sedanjemu, neoliberalnemu modelu gospodarske rasti, trajnostni razvoj težko dosegla (CEPAL v Barton 2006, 135; Heyd 2005, 223).

1.1 Hipoteza

Naloga se osredotoča na problem medsebojne povezanosti strategije gospodarske rasti ter trajnostnega razvoja v Mehiki. Osnovna hipoteza pri tem je, da razvojna strategija, ki ji sledi Mehika (in tudi številne druge države Latinske Amerike), zasnovana na izhodiščih neoklasične teorije rasti in posledično intenzivnem vključevanju v mednarodni ekonomski

prostor, nezadostno upošteva načela trajnostnega gospodarskega razvoja in prekomerno izkorišča naravne vire, ter tako ne prinaša dolgoročnih koristi lokalnemu (domorodnemu) prebivalstvu. Cilj naloge je na primeru Mehike pokazati, kako so izhodišča neoliberalne gospodarske rasti v nasprotju s trajnostnim razvojem, ter da ima sedanja strategija gospodarske rasti negativen vpliv na naravno okolje ter posledično tudi na mehiško družbo, saj se ne uresničujejo temeljna načela trajnostnega razvoja.

1.2 Metodološki pristop

Pri pisanju bom kot glavno metodo skozi celotno nalogo uporabil interpretacijo in analizo primarnih in sekundarnih virov ter študijo primera. Hipotezo bom preverjal na osnovi zgodovinske analize strategije gospodarske rasti Mehike, katere dosežke bom ovrednotil ne le skozi osnovne gospodarske kazalce, temveč tudi s pomočjo elementov trajnostnega razvoja, kot so kvaliteta življenja in življenjski standard, dohodki, pričakovana življenjska doba, izobrazba, ter stanje in zdravje okolja. V prvem delu se bom posvetil primerjalni analizi različnih teoretskih pogledov ter predstavil osnovne pojme in izhodišča. Potem bom z analizo in interpretacijo različnih virov in statističnih baz predstavil trenutno stanje mehiškega gospodarstva ter družbenih in okoljskih razmer. Tu bom poleg osnovnih gospodarskih kazalcev zajel tudi oceno stanja naravnega okolja in kazalce družbenega razvoja. V tretjem delu bom z analizo zgodovinskega razvoja podrobneje pregledal vplive integracije Mehike v svetovno gospodarstvo. Tu je pričakovati, da bom z uporabo zgodovinske razvojne metode in diskurzivne analize na podlagi študij, poročil in člankov uspel dokazati negativne vplive strategije gospodarske rasti. V četrtem poglavju bom izvedel študijo konkretnih primerov ter uporabil metodo primerjalnega raziskovanja, analiziral bom sekundarne vire ter niz mednarodnih sporazumov in deklaracij, ki se dotikajo tega področja. S tem bom poskušal ugotoviti, kako je gospodarska rast vplivala na družbo in stanje okolja na lokalni ravni, ter predstavil pozitivne in negativne primere.

1.3 Struktura naloge

V nalogi bom raziskal, kakšen je vpliv sedanje prevladujoče strategije gospodarske rasti na trajnostni in družbeni razvoj ter na okoljske spremembe v Mehiki. Nalogo bom razdelil na štiri poglavja.

V prvem poglavju bom predelal ključne koncepte razvoja in odvisnosti. Posvetil se bom analizi različnih teoretskih pogledov ter pojasnil osnovne pojme in izhodišča. S takšno analizo bom ugotovil, kateri pogled najbolj ustreza mehiškemu primeru in kakšne rešitve predlaga, ter katerih problemov ne pokriva. Teoretsko se bom osredotočil na teorijo odvisnosti ter njene ideje primerjal z drugimi teoretskimi smermi, ki se ukvarjajo z razvojem znotraj mednarodne politične ekonomije, med drugim z neoklasično teorijo, ter na koncept trajnostnega razvoja. Pogledal bom, kako Latinsko Ameriko zaznamuje odvisnost od preostalega, predvsem razvitejšega, sveta, ter kako na reforme gospodarskega sistema gledajo različni teoretiki.

V drugem poglavju bom analiziral in predstavil nekatere ključne kazalce Mehike, med drugim podatke o prebivalstvu, gospodarstvu in naravnih danostih, ter pogledal pomen naravnega okolja in ključnih problemov, povezanih z njim. Cilj tega poglavja je ugotovitev trenutnega stanja pomembnejših dejavnikov, ki vplivajo na okoljske in družbene razmere, kar bo pripomoglo k boljšem razumevanju preteklega in sedanjega razvoja, predstavljenega v kasnejših poglavjih.

V tretjem poglavju sledi analiza zgodovinskega razvoja. Pregledal bom potek gospodarske rasti v Mehiki ter s pomočjo podatkov analiziral vpliv na sedanje stanje v družbi in okolju. Ugotovil bom, kakšen je bil odnos med rastjo in okoljem v preteklosti, ter kako je to vplivalo na današnje razmere. Analiziral bom, kako je rast potekala skozi ključna zgodovinska obdobja, od kolonialnih časov, prek obdobja izvozno naravnane gospodarstva, do današnje neoliberalne transnacionalizacije. Pojasnil bom razvojno in okoljsko problematiko iz zgodovinske perspektive, ter načine njenega reševanja. Podrobneje bom pregledal vplive integracije Mehike v svetovno gospodarstvo, ob čimer je moj cilj dokazati negativne vplive trenutne strategije gospodarske rasti. V zadnjem delu tega poglavja se bom posvetil današnjemu stanju v Mehiki na področju okolja ter trenutnim razvojnim problemom. Tu bom obravnaval konflikt med ohranjanjem okolja in gospodarsko rastjo, ter analiziral vpliv strategije gospodarske rasti na trajnostni razvoj in kakšno vlogo ima pri tem vezanost in odvisnost Mehike od svetovnega gospodarstva. V tem poglavju se bom posvetil tudi vplivu, ki ga je na okoljsko problematiko imela vključitev Mehike v prostotrgovinski sporazum (*North American Free Trade Agreement – NAFTA*).

V zadnjem poglavju se bom ukvarjal z vplivom gospodarske rasti na lokalno prebivalstvo. Ugotavljal bom, kako prebivalstvo v Mehiki, tako podeželsko kot urbano, dojema okoljsko problematiko, ter kako nanj vpliva gospodarska rast. Predstavil bom nekatere bistvene probleme, s katerimi se ljudje srečujejo v vsakdanjem življenju, ter načine, kako jih rešujejo.

Pozornost bom posvetil tako primerom slabega ravnanja, kjer včasih zaradi premajhne pozornosti prihaja do resnejših problemov, kot tudi primerom, kjer je prebivalstvu na lokalni ravni uspelo premostiti okoljske probleme.

Za konec se bom v sklepnem poglavju vrnil nazaj na hipotezo in na podlagi vseh ugotovitev postavil oceno vpliva strategije gospodarske rasti na trajnostni razvoj v Mehiki, ob tem pa bom poskušal ugotoviti, kakšne so specifične lastnosti mehiškega primera ter kakšni so obeti za razvoj v prihodnosti.

2 Teoretski del

V tem poglavju bom najprej predstavil osnovne pojme okolja in razvoja, čemur bo v drugem delu sledil teoretski pogled na razvoj, kjer bo predstavljena teorija odvisnosti ter nekateri drugi pogledi na okolje in razvoj, na koncu pa bodo predstavljene povezave med okoljem in razvojem ter posledični okoljski problemi.

2.1 Definicije okolja in razvoja

Okolje predstavlja, kot ga definirajo ekologi, zunanje stanje in vplive, ki vplivajo na življenje in razvoj organizmov (Bartelmus 1986, 1). Vsa osnovna sredstva, ki so potrebna za življenje, izvirajo iz okolja. Naravni kapital predstavlja naravne vire, ki so potrebni za proizvodnjo dobrin, katere prebivalstvo uporablja za preživetje (Barton 1996, 136). Okolje je vir surovin za industrijo, hrane za prebivalstvo, energije. Okolje tudi sprejema vse odpadke, katere proizvedemo. Je vir in ponor vse naše aktivnosti, zato ne moremo na razvoj gledati ločeno od okolja, ki ga podpira. Spodbujanje razvoja le z vidika povečevanja gospodarskih dohodkov in brez ozira na človeško in okoljsko blaginjo ima zato lahko nezaželene posledice (Kandula 2006, 267).

Razvoj je proces, ki poskuša izboljšati življenjske pogoje ljudi, tako v fizičnem kot tudi nematerialnem pogledu (Bartelmus 1986, 3). Razvoj se pogosto meri z vidika gospodarske rasti, ponavadi s kazalcem višine BDP na prebivalca (Bartelmus 1986, 5). Vendar pa je gospodarska rast le eden od vidikov razvoja, in če se osredotočimo le na to ter ne namenjamo pozornosti ostalim, enako pomembnim vidikom, je razvoj lahko neproduktiven (Kandula 2006, 264). BDP vključuje le tržno določljive vrednosti, izključuje pa dobrine, ki nimajo tržne vrednosti, čeprav prispevajo k blaginji. Kandula navaja primer ravnanja s čisto pitno vodo. Če

je ta onesnažena, je potrebna investicija za njeno čiščenje, takšna investicija pa se izrazi v povečanju BDP. Čista naravna voda je brezplačna, zato ni vključena v BDP, očiščena voda pa stane, ter zato prispeva k BDP (Kandula 2006, 265). K BDP prav tako ne prispevajo nekatere tradicionalne metode ohranjanja naravnih virov, saj te ne predstavljajo ekonomskih transakcij. Tako imajo nekateri pristopi veliko vrednost za ohranjanje okolja ter nobene ekonomske vrednosti, nekatere destruktivne dejavnosti pa povečujejo BDP. Pokritost države z gozdom na primer ne vpliva na BDP, njegovo izsekavanje pa (*ibid.*). Uveljavljen ekonomski pogled, da je potrebno povečati BDP, da bi s tem povečali blaginjo, tako ne more držati. BDP lahko kaže gospodarsko rast, vendar pa je za ocenjevanje razvoja sam neprimeren. Razvoj je več kot le gospodarska rast, saj poleg nje vključuje tudi kvaliteto življenja ter stanje in zdravje okolja (Kandula 2006, 266). Zato se je od leta 1990 naprej kot merilo človeškega razvoja uveljavil Indeks človekovega razvoja (*Human Development Index – HDI*), ki v nasprotju z BDP upošteva tudi indikatorje, kot so kakovost življenja, pričakovana življenjska doba, izobrazba in dohodek (UNDP 2011, 24). Leta 2011 je bil kot bolj izpopolnjeno merilo predstavljen tudi Multidimenzionalni indeks revščine (*Multidimensional Poverty Index – MPI*), ki poleg zdravja in izobrazbe vključuje tudi življenjski standard, s tem pa s področji, kot so pitna voda, kurjava ter električna in sanitarna oskrba, tudi okoljsko dimenzijo razvoja.

2.2 Teorija odvisnosti

Teorija odvisnosti predstavlja svet, sestavljen iz dveh polov – bogate države so v centru globalnega kapitalističnega sistema, revnejše države pa so kot njihovi sateliti na obrobju. Zaradi slabe razvitosti trgov v državah na obrobju so te odvisne od centra, kamor izvažajo svoje proizvode. Center jih izkorišča zaradi poceni delovne sile, surovin in širitve lastnih trgov. Za teoretike teorije odvisnosti je manjrazvitost na obrobju neposreden rezultat razvitosti v centru, ter obratno (Roberts in Bellone 2008, 71). Takšno stanje odvisnosti temelji in je vzdrževano s pomočjo različnih dejavnikov. Stanje odvisnosti se v državah v razvoju ne ohranja le z močjo dominantnih držav in tujega kapitala (predvsem multinacionalnih korporacij s sedeži v razvitih državah), temveč tudi ob pomoči lokalnih elit in državne oblasti. Te ohranjajo obstoječe stanje zaradi lastnih zasebnih interesov, ki se skladajo z interesi dominantnih držav, ter služijo kot sredstvo, ki skrbi za sodelovanje lokalnega prebivalstva. Sledijo navodilom liberalne ekonomske doktrine ker so bili tako naučeni in ker imajo od tega sami koristi (Ferraro 1996, 5; Roberts in Bellone 2008, 71).

Teorija odvisnosti se je razvila v 1950-ih pod vplivom teoretikov, kot so Raúl Prebisch, Andre Gunder Frank, Paul Baran, Fernando Henrique Cardoso, ter drugih ekonomistov pri Ekonomski komisiji Združenih Narodov za Latinsko Ameriko (*Comisión Económica para América Latina y el Caribe* – CEPAL). Raúl Prebisch je razvil tezo, da globalni sistem ni enoten trg, kjer proizvajalci in dobavitelji sklepajo obojestransko koristne sporazume, temveč je dejansko razdeljen na vplivna centralna in šibka obrobna gospodarstva. Prebisch je bil vodilna osebnost v leta 1948 ustanovljeni CEPAL, pomemben pa je tudi njegov prispevek pri ustanavljanju UNCTAD (Konferenca Združenih Narodov za trgovino in razvoj - *United Nations Conference on Trade and Development*) leta 1964, katere delo sega na področje odnosov med industrializiranimi ter manj razvitimi državami (Preston 1996, 181). Pozornost je usmeril na slabšanje trgovinskih pogojev za proizvajalce primarnih proizvodov, ter poskušal spodbuditi spremembe s pomočjo ekonomske integracije (Black 1999, 28). Svoj pogled je Prebisch razvil na nasprotovanju splošno uveljavljenemu Ricardovemu načelu, da mednarodna specializacija prinaša koristi vsem udeleženi. Večina teorij vidi tuje investicije in pomoč kot kritično za razvoj tretjega sveta. Teorija odvisnosti pa to vidi kot sredstvo izkoriščanja in črpanja kapitala iz teh držav. Tudi v primeru, da takšna pomoč pripomore h gospodarski rasti, bo to prispevalo k neenakomerni rasti, ki bo povečala socialne razlike (Black 1999, 29).

Ideje izvirajo iz Prebischevega pogleda na odnose med Latinsko Ameriko in industrializiranimi državami, katere je vodila neenaka vloga v svetovni ekonomiji ter neenaka distribucija tehnološkega razvoja. Prebischu je postalo jasno, da pomanjkanje napredka v latinskoameriških gospodarstvih ne more biti pojasnjeno skozi stanje lokalnega gospodarstva in njegovih pomanjkljivosti, temveč je treba nanj gledati z ozirom na oslabljujoče okoliščine teh gospodarstev znotraj globalnega sistema (Preston 1996, 184). Sistem odvisnosti vpliva na manj razvitost določenih predelov sveta, ter določa manj razvitim državam vlogo dobavitelja poceni surovin, kmetijskih proizvodov in delovne sile, po drugi strani pa služijo kot cilj presežnega kapitala, zastarele tehnologije ter proizvedenega blaga (Ferraro 1996, 3). Gospodarstva manj razvitih držav so tako usmerjena navzven, vendar pa razporeditev virov določa gospodarski interes razvitih držav (Ferraro 1996, 1). Prebisch je sicer priznaval, da bi lahko odnosi med industrializiranimi in manj razvitimi državami koristili obojim, vendar pa ne v obliki kot jo poznamo danes ter skozi neomejeno potrošništvo (Chilcote 1984, 23). Brazilski sociolog Fernando Henrique Cardoso je ekonomske ideje CEPAL-a razvil v socialni in politični smeri, z močnim zgodovinskim pristopom. Njegova zgodovinska analiza kaže,

kako so bogatejši narodi v revnejših državah izrabljali imperialne taktike, da bi slednje obdržali pri proizvodnji cenejših proizvodov, kot so surovine in hrana, katere so potem na razpolago bogatim državam za njihov lasten razvoj in industrializacijo. S takšnim vztrajnim podrejanjem pa je razvoj revnejših držav zelo omejen (Roberts in Bellone 2008, 73).

Teorija odvisnosti ni vedno enotna, saj se med njenimi teoretiki pojavljajo številna različna mnenja in nesoglasja, zato ne moremo govoriti le o eni teoriji. Zmernejši strukturalisti (*cepalistas*) vztrajajo na reformah domače gospodarske strukture in strategije, ki bi spremenile vzorec odnosov s trgovinskimi partnerji. Njihov pristop dopušča možnost določene stopnje 'odvisnega' razvoja ter pravijo, da se revnejše države kljub odvisnem položaju uspejo razviti do neke stopnje (Roberts in Bellone 2008, 73). Bolj radikalni zagovorniki (*dependentistas*) za razliko od njih zagovarjajo večjo reorientacijo in spremembo tradicionalnih trgovinskih odnosov s severom, ki prekomerno izkoriščajo in zavirajo razvoj virov (Barton 2006, 140). So pa določene temeljne ideje skupne večini teoretikov, med drugim se oboji osredotočajo na trgovinske in proizvodne odnose, ter na pomanjkljivosti, ki jih prinaša odvisnost od obnovljivih in neobnovljivih naravnih virov (Ferraro 1996, 2).

Teoretiki v CEPAL so idejo odvisnosti oblikovali na podlagi različnih predpostavk. Trgovinski odnosi med centrom in periferijo so se spreminjali v korist prvih, saj so cene primarnih proizvodov padale v primerjavi s cenami končnih proizvodov. S tem se slabša splošen položaj držav periferije, njihovi stalni prihodki pa so nezanesljivi (Preston 1996, 185). Poleg tega so lahko države centra uvažale neodvisno, saj je na obrobju dovolj veliko število držav, ki lahko kot dobaviteljice nadomestijo druga drugo. Poleg trgovine pa je pomemben tudi problem financ, saj je večina finančnih virov nadzorovana in regulirana s strani vodilnih držav, in to predvsem ZDA, ki finančno prevladujejo v institucijah brettonwoodskega sistema. Iz vsega tega se je izoblikoval strukturalističen pogled na globalno ekonomijo, razdeljeno na vpliven in avtonomen center, obdan z odvisnimi obrobni gospodarstvi. Rešitev iz takšne situacije naj bi bila strategija industrializacije na obrobju, tako da bi to s časom lahko postalo neodvisen akter znotraj medsebojno odvisnega globalnega sistema (*ibid.*). Industrializacija naj bi bila sredstvo, s katerim bi manj razvite države dohitele in se pridružile vodilnim gospodarstvom. Prispevala naj bi k novim delovnim mestom, povečanju davčne baze, ter izboljšanju plačilne bilance, saj bi doma proizvedli to, kar je bilo prej potrebno uvažati (Preston 1996, 186).

Gospodarska rast v razvitih državah pogosto vodi k resnim gospodarskim težavam v revnih državah (Ferraro 1996, 1). Takšne situacije neoklasična teorija ne predvideva, saj

predpostavlja, da gospodarska rast koristi vsem, četudi koristi niso enakomerno porazdeljene. Prebisch to razlaga z dejstvom, da revnejše države izvažajo primarne surovine v razvite države, ki iz njih proizvajajo končne izdelke ter jih nato prodajajo nazaj v revne države. Dodana vrednost končnih proizvodov je vedno večja od surovin, zato, kot pravi Ferraro, revnejše države s svojim izvozom težko plačajo za uvoz (*ibid.*). Ob tem je treba poudariti, da te države niso nerazvite; viri in sredstva se uporabljajo, vendar pa na način, ki koristi dominantnim državam in ne njim samim (Ferraro 1996, 2). Zato bi odvisne države morale sprejeti politiko samoodvisnosti in nezanašanja na preostale države. Nasprotno z idejami neoklasičnih pogledov, ki jih zagovarjata Mednarodni denarni sklad (*International Monetary Fund* – IMF) in Svetovna banka, večja integracija v globalno ekonomijo ni nujno dobra izbira za revne države. Pri tem ne zagovarjajo avtarkije, temveč nekakšen nadzorovan odnos s svetovno ekonomijo; takšen, ki bi izboljšal socialno in gospodarsko blaginjo večine prebivalstva (Ferraro 1996, 6).

Kritika uveljavljenim teoretskim pogledom se je oblikovala na ideji centra in periferije ter izvira na podlagi vzorca razvoja iz poznega 19. stoletja, ko so se ZDA, Nemčija, Rusija in Japonska soočale s problemom pozne industrializacije v globalnem sistemu, v katerem je dominirala Velika Britanija. V vseh primerih so se države odločile za industrializacijo, zaščiteno s trgovinskimi omejitvami (Preston 1996, 183). Prebischeve ugotovitve na podlagi tega so bile, da uveljavljen teoretski pogled postavlja Latinsko Ameriko v drugoten in upadajoč položaj izvoznika primarnih proizvodov, takšen položaj, kakršen je bil vzpostavljen še v kolonialnem obdobju. Prebisch je zavrnil argument, ki je govoril v prid mednarodni specializaciji. Zavrnil je neoklasični model tržnega ravnotežja v prid bolj pragmatičnega strukturalizma, ki pravi, da je potrebno gospodarstva v državah Latinske Amerike analizirati kot ohlapno integrirane, vendar ločene sektorje, od katerih ima vsak določeno vlogo v globalnem sistemu (*ibid.*). Vsaka država ima določene nacionalne ekonomske interese, ki so zanjo specifični in ki bi jih morala uresničevati. Teorija odvisnosti si pri tem deli enake poglede kot jih obravnava tudi realistična teorija, vendar pa za razliko od realističnega zagotavljanja korporativnih in vladnih potreb ta rešitev vidi v zadovoljevanju interesov revnih slojev v družbi (Ferraro 1996, 5). Za teoretike teorije odvisnosti so družbeni indikatorji veliko pomembnejši kot ekonomski indikatorji, kot sta BDP in gospodarska rast. Pomembno je, ali ekonomska aktivnost dejansko koristi državi (Ferraro 1996, 6). Teorija odvisnosti pravi, da bi bila za takšne države bolj ustrezná alternativna raba virov, kot pa današnji način, ki jim je vsiljen s strani dominantnih držav (Ferraro 1996, 5). Ena od takšnih praks, ki jih teoretiki

pogosto poudarjajo, je izvozno usmerjeno kmetijstvo. Številne manj razvite države se srečujejo s problemom podhranjenosti, čeprav hkrati proizvajajo ogromne količine specifičnih prehrabnih proizvodov za izvoz. V takem primeru bi morale države obdelovalno zemljo nameniti za proizvodnjo hrane za lokalni trg ter s tem zmanjšati raven podhranjenosti (*ibid.*).

Rešitev za ekonomsko situacijo v Latinski Ameriki ter spodbuditev nacionalnega razvoja je Prebisch videl v nacionalnem programu industrializacije ob trgovinski zaščiti in uvedbi omejitev (*import substitution industrialization*) (Preston 1996, 183). Program uvozne substitucije bi odpravil potrebo po uvozu proizvodov iz bogatejših držav, s tem pa bi se spodbudil razvoj nacionalne industrije. Države v razvoju bi lahko še naprej izvažale surovine na svetovni trg, vendar pa svojih deviznih rezerv ne bi zmanjševale z uvozom (Chilcote 1984, 11; Ferraro 1996, 1). Vodilni v CEPAL so zagovarjali industrializacijo z uvozno substitucijo kot način razvoja domače industrije in razvijanja primerjalnih prednosti pri proizvodih višje vrednosti, in s tem zmanjšanja odvisnosti od centra. Takšna doktrina priznava odvisnost, vendar pa poskuša izboljšati njene učinke z razvojem v določeni stopnji izolacije pred negativnimi vplivi odnosa z bogatimi državami (Roberts in Bellone 2008, 73). Zaščiteno gospodarstvo bi omogočilo prebivalstvu ohranitev ter izboljšanje življenjskega standarda, saj bi bilo preprečeno odtekanje dobičkov v tujino, domača industrija pa bi bila bolj zaščitena (Chilcote 1984, 24). Takšno politiko pa otežujejo trije bistveni problemi. Prvi je, da notranji trgi držav v razvoju niso dovolj veliki, da bi podpirali takšne ekonomije obsega, ki bi omogočale enakovredno nizke cene kot v razvitih državah. Druga težava je politična volja po spremembi sistema, temelječega na izvozu surovin. Vprašanje je, ali bi to bilo mogoče, ter tudi zaželeno. Tretja težava pa se postavlja okoli vprašanja, v kolikšni meri države v razvoju sploh nadzorujejo svoje primarne proizvode, predvsem njihov izvoz (Ferraro 1996, 1). Ob vsem tem so se zato v praksi pojavili številni problemi. Ekonomska odvisnost je kljub uvozni substituciji ostala. Ko pravi Preston je bila substitucija paradoks, saj je bilo zanjo potrebno uvoziti vso tehnologijo, zaradi česar je prišlo do kopičenja dolga. Poleg tega je industrializacija prispevala k povečanju socialnih razlik med prebivalstvom, saj so tisti, ki so bili zaposleni v industriji, zaslužili v povprečju več kot tisti v ostalih, nepriviligiranih sektorjih (Preston 1996, 186).

2.3 Drugi teoretski pogledi

Vzporedno s splošno uveljavljenimi teoretskimi pogledi (kot so med drugim liberalni, neoliberalni in marksistični) so se glede latinskoameriškega razvoja od 1960-ih let naprej

pojave številne kritike, predvsem z vidika trajnostnega razvoja. Kritizirana je bila teorija strukturnih sprememb, ki je večji pomen dajala urbanim območjem, ter teorija linearnih stopenj rasti, ki je imela za kazalce prehoda akumulacijo kapitala ter rast proizvodnje materialnih dobrin, produktivnosti in učinkovitosti. V tem kontekstu vodilne teoretske smeri, od liberalnih in neoliberalnih do marksističnih, smatrajo gospodarsko rast za cilj razvoja (sledenje konceptu produktivizma). Razlike so le v pogledu na vlogo države, trga in družbe, trajnost ekonomskega modela pa ni upoštevana (Galafassi 2002, 119; Lukšič 2011, 428). Poleg tega se tudi pojem narave običajno ne pojavlja v teh teorijah, okoljska dimenzija pa je iz njih izpuščena. Okoljske omejitve razvoja so bile zmanjšane na najnižjo raven in v nekaterih primerih celo zanikane. Narava je bila zamenjana s konceptom naravnih virov, od katerih je vsak upoštevan ločeno. Viri so smatrani za neskončne z zmožnostjo neomejenega izkoriščanja, narava pa naj ne bi predstavljala nikakršnih ovir materialnemu napredku (Galafassi 2002, 119; Lukšič 2011, 427). Zaradi velikih pomanjkljivosti takšnega pogleda je zato v zadnjih desetletjih 20. stoletja v Latinski Ameriki pridobil na pomenu koncept trajnostnega razvoja, čeprav običajno le kot sredstvo izboljšanja kakovosti življenja. Takšno izboljšanje naj bi bilo mogoče skozi učinkovitejšo uporabo produktivnega potenciala ekosistemov na dolgi rok, uporabo primernejše tehnologije ter bolj aktivnim sodelovanjem prebivalstva v procesu odločanja glede razvoja, saj sedanji model gospodarske rasti predstavlja resne dvome glede učinkovitosti reševanja okoljskih in družbenih problemov. Proces neomejene akumulacije in tekmovalnosti v današnji družbi trajnosten razvoj le integrira v svoje ekonomske izračune, ne spreminja pa temeljnih vzrokov ekološke krize. Guido Galafassi, ki je v Latinski Ameriki proučeval problematiko razvoja in ekološke krize, zato pravi, da je za omejitev procesa okoljske in družbene degradacije potrebno spremeniti ne le naravo tržnega gospodarstva, temveč tudi logiko modernosti (*logic of modernity*) (Galafassi 2002, 120). Ker kapitalizem zahteva dobiček, je, kot pravi James O'Connor, 'trajnostni kapitalizem' nemogoč, saj teži k samouničenju, tržno gospodarstvo pa povečuje revščino in ekološke konflikte (*ibid.*). Sergio Boisier, ki je preučeval družbene in ekonomske procese zadnjih desetletij, je pokazal, da pospeševanje gospodarske rasti poteka vzporedno z upadanjem razvoja. Medtem ko se makroekonomski kazalci izboljšujejo, se kvalitativen razvoj med sektorji, področji in ljudmi slabša (Galafassi 2002, 122). Gospodarska rast postaja sama sebi cilj, in ne sredstvo za dosego razvoja, kar je včasih bila. Po mnenju političnih ekologov,¹ ki povezujejo teoretične ideje politične ekonomije in ekologije, močni pritiski

¹ V Latinski Ameriki je na tem področju med drugim pomemben Anthony Bebbington (Heyd 2005, 228).

tržnih sil zahtevajo, da naravni viri in ljudje postanejo zgolj instrument za pridobivanje kapitala. Kljub temu pa ostajajo ljudje, ki so navezani na zemljo svojih prednikov. Obdržati hočejo svoj tradicionalni, do okolja manj škodljiv in bolj trajnosten način življenja, ter lastno identiteto, v kateri ima naravno okolje pomemben pomen (Heyd 2005, 231; Lukšič 2011, 423).

2.4 Pogledi na okolje in razvoj ter okoljski problemi in njihovi vzroki

Debate o okoljski problematiki so se začele pojavljati v 1960-ih, ko je bila pozornost prvič usmerjena na okoljske in družbene stroške industrializacije in industrijskega načina življenja (Preston 1996, 305). Na drugi strani pa elite v državah v razvoju niso usmerjale večje pozornosti okolju, saj je bila gospodarska rast prednostna. Šele ko so se začele pojavljati povezave med okoljem in razvojem, se je pokazala razsežnost vpliva okoljske škode na revščino v tretjem svetu (Preston 1996, 306). Obroben položaj revnejših slojev je pomenil, da so ti najbolj prizadeti zaradi degradacije naravnega okolja. Na podeželju so revnejši izrinjeni na obrobje, kjer je zemlja slabše kakovosti, v mestih pa v revna predmestja brez ustrezne infrastrukture in ureditve. V teh predelih število prebivalstva tudi najhitreje narašča. Želja po razvoju pomeni velik pritisk na naravno okolje in naravne vire, pri tem ima celoten globalni sistem pomembno vlogo, saj zahteve razvitih držav po naravnih virih pomenijo veliko breme za okolje po celem svetu. Problematična je tudi težnja držav v razvoju po doseganju stopnje potrošnje, primerljive razvitim državam, saj na svetu ni dovolj sredstev in virov, da bi lahko podprli takšno raven življenja (*ibid.*). Hkrati so zaradi manjših sredstev ter slabega vodenja okoljskih agencij manjše tudi zmogljivosti teh držav za učinkovito ščitenje okolja (Stone in Hamilton 1991, 21; WCED 1987, 14).

Z večanjem pomena okoljske problematike se pojavljajo tudi vedno številnejše interpretacije razvoja in modernizacije, ki upoštevajo okolje. Redclift in Woodgate tako omenjata ekološko modernizacijo, katere glavno vodilo je, da se gospodarska rast prilagodi okoljskim ciljem. V odnosu med zaščito okolja in gospodarskim razvojem, ki je pogosto konflikten, lahko pride do sinergije, pri čimer naj bi bila glavno vodilo država oziroma ustrezna okoljska politika. S to bi bilo potrebno vzpostaviti boljše standarde in spodbuditi razvoj čistejše tehnologije (Redclift in Woodgate 1997, 65).

Leta 1974 je bil pod pokroviteljstvom Združenih Narodov (ZN) v Mehiki sklican simpozij o razvoju, na katerem je bila izdana Deklaracija Cocoyoc, ki je potrdila potrebo po oblikovanju novega pristopa k razvoju (Preston 1996, 249). Predstavljeni so bili štirje različni pristopi:

- egalitarni razvoj, ki zadovolji temeljne potrebe, v nasprotju s potrošniškim načinom življenja na zahodu
- samozadosten razvoj, kot kritika globalnemu sistemu, ki zahteva od revnih držav vedno več, s svojimi zahtevami in pogoji pa omejuje razvoj revnejših držav
- ekološki razvoj (*eco-development*), ki priznava potrebo po skrbi za okolje. Ta se je v razvitem svetu pojavil že v 1970-ih, ter poudarja pomen industrije manjšega obsega, ki je trajnostna na daljši rok.
- etnološki razvoj (*ethno-development*), ki poudarja, da razvojni procesi pogosto spodbujajo etnične konflikte, ter da je to potrebno preprečiti ter spoštovati raznolikost kultur (*ibid.*).

Dokončna povezava prej pogosto nasprotujočih si konceptov razvoja in okolja se je razvila v 1980-ih z razvojem koncepta trajnostnega razvoja. Pomembna prelomnica je bila leta 1987, ko je Svetovna komisija za okolje in razvoj (*World Commission on Environment and Development – WCED*)² ZN predstavila poročilo, v katerem zagovarja novo strategijo trajnostnega razvoja (Preston 1996, 306). Ta je predstavljen kot razvoj, katerega cilj je doseči potrebe današnjega prebivalstva, brez ogrožanja možnosti bodočih generacij, da dosežejo svoje potrebe. Vključuje tako potrebe prebivalstva, kot družbene, okoljske in tehnološke omejitve (WCED 1987, 41). Trajnostni razvoj torej pomeni takšno obliko razvoja, ki za posledico ne prinaša vplivov na naravo, kot so onesnaženje, klimatske spremembe, ter na prebivalstvo, kot je družbena dezintegracija (Lukšič 2011, 424; O'Brien 1991, 24). Leta 1992 se je v okviru ZN v Rio de Janeiru odvijala Konferenca o okolju in razvoju (*United Nations Conference on Environment and Development – UNCED*), ki je bila odgovor na Brundtlandino poročilo, njen namen pa je bil povezati ključne okoljske in razvojne probleme. Širša mednarodna skupnost, ki jo je med drugim predstavljalo 172 sodelujočih držav in več tisoč nevladnih organizacij, je s tem potrdila pomembnost koncepta trajnostnega razvoja. Poleg številnih pomembnih dokumentov je bila sprejeta Deklaracija o okolju in razvoju,³ ki pravi, da imajo tako sedanje kot prihodnje generacije pravico do razvoja, katerega sestavni del pa mora predstavljati varovanje okolja. Države se morajo tako izogibati netrajnostnim oblikam proizvodnje in potrošnje, ter spodbujati skladno demografsko politiko. Sprejeta mora

² Komisija, bolj znana kot Brundtlandina komisija, je bila ustanovljena s strani Generalne Skupščine ZN leta 1983. Je neodvisno telo, katerega mandat obsega tri glavne cilje: pretehtanje kritičnih okoljskih in razvojnih problemov in predstavitev predlogov za njihovo reševanje; predlaganje novih oblik mednarodnega sodelovanja z namenom spodbuditi sprememb; ter povišanje ravni razumevanja potrebe po ukrepanju vseh vpletenih akterjev (WCED 1987, 12).

³ Deklaracija Združenih Narodov o okolju in razvoju – *Rio Declaration on Environment and Development*, A/CONF.151/26 (Vol. I), sprejeta 12. avgusta 1992.

biti ustrezna okoljska zakonodaja, ter spodbujen odprt mednarodni ekonomski sistem, ki bi omogočil gospodarsko rast in trajnostni razvoj vseh držav (*ibid.*). Konferenci v Riu je deset let kasneje sledil Svetovni vrh o trajnostnem razvoju (*Earth Summit/ World Summit on Sustainable Development*), leta 2012 pa se bo ob dvajsetletnici odvijala Konferenca ZN o trajnostnem razvoju. Kar zadeva področje okoljskih sprememb sta med drugim pomembnejša še Kyotski protokol iz leta 1997, ter Konferenca ZN o podnebnih spremembah v Kopenhagenu leta 2009.

Povezava okolja in razvoja je zahtevala spremembo pogleda na gospodarski razvoj, s čimer je prišlo do ugotovitve, da ima razvoj več različnih možnih poti. Medtem ko je v razvitih državah povezava med gospodarsko rastjo ter naraščajočim onesnaževanjem in izrabo virov slabela, je v državah v razvoju ostala, čeprav so se tudi tam pojavljale ideje o ruralnem ter ekološkem razvoju (Sachs 1997, 72). Jasno postaja, da le osnovni kazalci ekonomske blaginje, ki jih ekonomisti običajno prikazujejo, na primer BDP, nikakor niso zadostni. Pogosto rast BDP prinaša več družbenih in okoljskih stroškov kot uporabnih koristi, zato naj bi bilo potrebno za zaščito okolja omejiti rast in gospodarski razvoj ter raven proizvodnje in potrošnje. Izraba virov ne sme biti prekomerna, saj to slabša življenjske pogoje (Kandula 2006, 270). Da je razvoj trajosten, je potrebno uskladiti gospodarsko rast, človeško in okoljsko blaginjo, upoštevati pa je potrebno tudi kakovost življenja ter kakšen vpliv ima potrošništvo na naravno okolje (O'Brien 1991, 25; Redclift in Woodgate 1997, 57). Vendar pa je to težje doseči v praksi kot v teoriji, saj prizadevanja za trajnostni razvoj ovirajo številni problemi. Kot ugotavlja že poročilo WCED, ima koncept svoje omejitve, kot so med drugim sedanje stanje tehnologije, način izrabe naravnih virov ter sposobnost okolja za absorbiranje učinkov človekove aktivnosti (WCED 1987, 16). Dostop do virov ob današnjem vzorcu razvoja pogosto ne dopušča ljudem druge možnosti, kot da za svoje preživetje degradirajo okolje, medtem ko privilegirani uživajo ugodnosti potrošništva, ki zahteva ogromna sredstva. Na podeželju je trajnostni razvoj težje uveljaviti, saj si ljudje poskušajo zagotoviti čim več osnovnih sredstev za preživetje. Razvoj podeželja je kompleksen problem, ki zahteva več kot le uvedbo novih tehnologij. Razvoj tržno usmerjene kmetijske proizvodnje bi z mehanizacijo in uporabo kemičnih sredstev pomenil večjo obremenitev okolja, poleg tega pa bi novi vzorec proizvodnje po vsej verjetnosti prispeval k še večjemu razslojevanju, saj bi nekateri pridelovalci uspeli, večina pa bi jih bila izrinjenih na obrobje ali prisiljena migrirati v mesta (Preston 1996, 307).

Svet je v zadnjih treh desetletjih prišel v obdobje velike rasti in temeljnih sprememb. Število prebivalstva nezadržno narašča, najbolj v državah v razvoju. Gospodarska aktivnost se vztrajno povečuje,⁴ s tem pa tudi poraba naravnih neobnovljivih virov, ki močno vpliva na okolje. Velik del okoljske degradacije je posledica blaginje (Stone in Hamilton 1991, 13), saj visoka stopnja potrošnje v industrializiranih državah predstavlja velik pritisk na naravne vire predvsem v državah v razvoju (Bartelmus 1986, 11). Zaradi zahtev po povečevanju izvoza prihaja do prekomernega izkoriščanja, obdelovanja površin, ki za to niso primerne, ter povečane uporabe kemičnih sredstev. Vendar pa tudi dejanja revnejšega prebivalstva, ki se v manj razvitih predelih bori za preživetje, povzročajo škodo okolju. Kljub dolgoročnim posledicam izsekavajo gozdove, ustvarjajo nove obdelovalne površine in pašnike, ter prekomerno izrabljajo naravne vire. Gospodarstva v teh državah temeljijo predvsem na kmetijstvu, ter so odvisna od razpoložljivosti in kakovosti naravnih virov (Bartelmus 1986, 20; WCED 1987, 29). Njihova degradacija tako predstavlja problem tudi za sam razvoj. Kot pravita Stone in Hamilton, naj bi nove tehnologije in kmetijske izboljšave zmanjšale revščino ter pomagale zaščititi ekosisteme in biološko raznovrstnost. Večja pozornost, namenjena ruralnim predelom, bi poleg tega omilila migracijo v že tako prenaseljena urbana področja (Stone in Hamilton 1991, 15), zato se pojavlja mnenje, da je za dosego trajnostnega razvoja v ruralnih območjih potreba visoka stopnja gospodarske rasti. Vendar pa je že Jim MacNeill, ki je služil kot generalni sekretar v Brundtlandini komisiji leta 1983, ugotavljal, da je v naslednjih petdesetih letih potrebno pet do desetkratno povečanje gospodarske aktivnosti za zadovoljitev potreb naraščajoče svetovne populacije ter za zmanjšanje revščine, kar pa bi ob uresničitvi lahko imelo ogromne posledice za zmogljivost okolja (*ibid.*).

Pomembno vlogo pri okoljski problematiki ima tudi mednarodna integracija ter posledična rast mednarodne trgovine. Da trgovanje prinaša koristi za vse vpletene, mora doseгati dva temeljna pogoja – zagotovitev trajnosti ekosistemov, od katerih je odvisno svetovno gospodarstvo, ter enakovrednost mednarodne menjave za trgovinske partnerje – ki pa pogosto nista zagotovljena (WCED 1987, 23). Trgovinska liberalizacija lahko prinese pozitiven vpliv na okolje in prispeva k učinkovitejši razporeditvi virov, spodbudi lahko gospodarsko rast in splošno blaginjo ter omogoči učinkovitejšo okoljsko politiko (OECD 1998, 46). Lahko predstavlja sredstvo za izboljšanje okoljskega stanja, vendar pa so njeni vplivi lahko tako pozitivni kot negativni, odvisno od države, področja ter lokalnih značilnosti. Brez ustreznih

⁴ Delež mednarodne trgovine je iz leta v leto večji. Izvoz držav v razvoju je leta 1950 predstavljal 15,5 % njihovega BDP, leta 1982 pa 23, 8 % (WCED 1987, 71). V Mehiki imata uvoz in izvoz vrednost okoli 30 % BDP (OECD 2012).

okoljskih politik lahko zaradi povečane gospodarske aktivnosti pride do okoljske degradacije (netrajnostno izkoriščanje naravnih virov, povečanje transporta), omejitve z raznovrstnimi pogodbami o trgovini in investicijah ter oblika shem odplačevanja dolgov pa zmanjšujejo možnosti držav za omejevanje okoljskih vplivov (Black 1999, 207). Skupen vpliv na okolje je tako odvisen od deleža povečane okoljske škode na eni strani, ter pozitivnih vplivov zaradi povečanja okoljevarstvenih zahtev na drugi. Stopnja okoljske regulacije se praviloma povečuje s povečevanjem dohodkov, vendar pa je v številnih državah v razvoju stopnja preobrata⁵ še precej daleč (OECD 1998, 46).

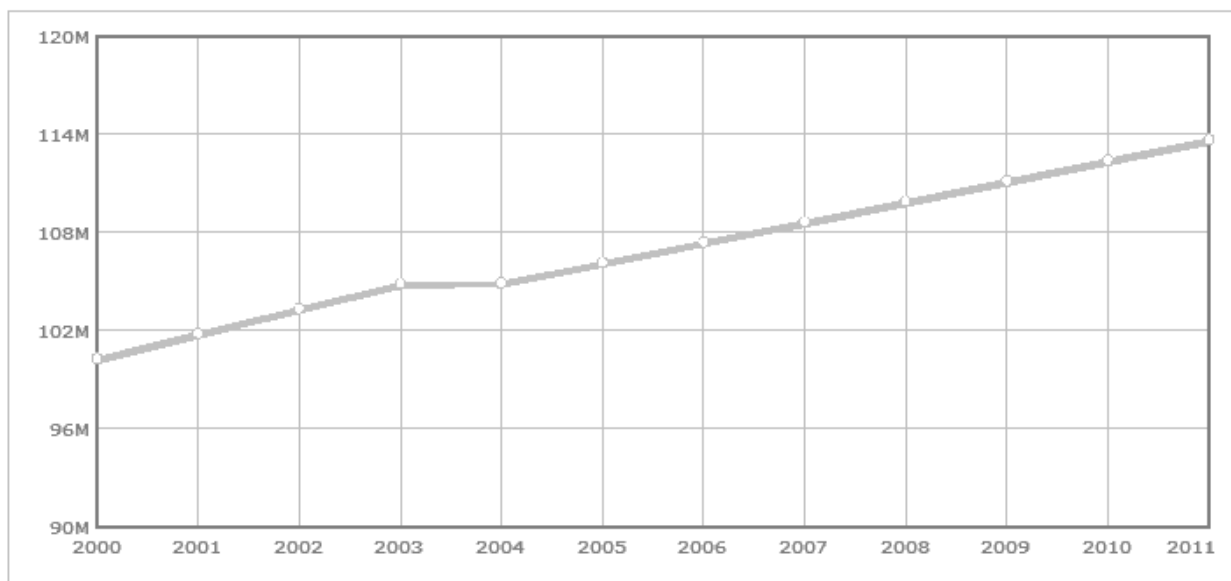
Z globalizacijo je okoljska problematika postala pomemben del razvojne politike ter mednarodnih odnosov. Vzpostavljeni so bili sistemi za trgovanje z izpusti, ki so prinesli omejitve onesnaževanja oziroma mu postavili določeno ceno. Pomembni postajajo okoljski standardi, saj je brez njihovega upoštevanja mednarodno trgovanje pogosto oteženo ali celo onemogočeno. Pomen trajnostnih virov energije je vedno večji, razvite države jo s številnimi spodbudami poskušajo narediti še bolj dostopno, v prihodnje pa je njihova razširitev tudi v države v razvoju tako rekoč nujna. Leto 2012 je leto še ene pomembne konference o trajnostnem razvoju, katere cilj je to problematiko dokončno zapisati kot eno temeljnih vodil prihodnjega razvoja. Dogodki v zadnjih letih so pokazali, da je deregulacija šla predaleč, ter da so spremembe nujno potrebne (UNDP 2011, 82). Problemi gospodarskega rasti in okoljski problemi so tako neločljivo povezani ter vplivajo drug na drugega. Številne oblike razvoja izrabljajo naravne vire in škodijo okolju, po drugi strani pa okoljska degradacija spodkopava gospodarski razvoj. V naslednjih poglavjih se bom pri teh povezavah osredotočil na primer Mehike in njenem soočanju z razvojnimi in okoljskimi problemi.

⁵ Kuznetsova okoljska krivulja bo predstavljena v kasnejšem poglavju.

3 Osnovni kazalci Mehike

Mehika zavzema južni del severnoameriške celine, ter na severu meji na ZDA, na jugu pa na srednjeameriški Belize in Gvatemalo. Je federalna republika, ki jo sestavlja 31 držav in zvezno okrožje. Od začetka 1990-ih je bila izvršilna oblast počasi prenesena z zvezne na državno in občinsko raven. Države in mesta zdaj odločajo o ključnih razvojnih področjih, med drugim tudi o okolju (Stratos 2004, 3; CIA 2012). Tako po površini kot po številu prebivalcev je Mehika med največjimi državami na svetu. Ima 114 milijonov prebivalcev,⁶ gostota poselitve pa je 58 prebivalcev na kvadratni kilometer. Število prebivalstva narašča, v letu 2012 je letni prirast ocenjen na 1 %. Ta delež je v zadnjih desetletjih upadel, vendar pa se demografska tranzicija še ni stabilizirala.⁷ Rodnost se je v zadnje pol stoletja več kot prepolovila, podvojila pa se je življenjska doba.

Graf 3.1: Število prebivalstva po posameznih letih

Vir: Indxmundi (2012); CIA (2011)

Tabela 3.1: Rast števila prebivalstva (v % na letni ravni)

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1,53	1,5	1,47	1,43	1,18	1,17	1,16	1,15	1,14	1,13	1,12	1,1

Vir: Indxmundi (2012); CIA (2012)

⁶ Ob zadnjem uradnem popisu prebivalstva leta 2010 je bilo prebivalcev 112,322,757, ocena za leto 2012 pa je 114,975,406 prebivalcev (CIA 2012).

⁷ Letna rast leta 1960 je bila 3,4 %, leta 1970 3,2 %, leta 1980 2,3 % in leta 1990 1,9 %. Takšen upad je deloma rezultat politike iz 1970-ih, ki je bila usmerjena v načrtovanje družin (Prieto 1997, 1). Glej Tabelo 3.1.

Najbolj poseljene mehiške države so Estado de México, Distrito Federal, Veracruz, Jalisco in Puebla. Večina prebivalstva je zgoščena v centralnem predelu države, ki poteka od vzhoda proti zahodu. V tem območju se gostota prebivalstva povečuje, predvsem zaradi migracije v urbane predele.⁸ Leta 1990 je bil delež urbanega prebivalstva že 65 %, leta 2010 pa 78 % (Prieto 1997, 3; CIA 2012). Največja mesta danes doživljajo manjšo rast kot srednje velika mesta, kar je moč pripisati boljšim življenjskim razmeram in manjši onesnaženosti. Mexico City je iz takšnih razlogov v 1980-ih zapustilo kar 2 milijona prebivalcev. Podrazvita (*underdeveloped*) narava mehiškega gospodarstva določa nekatere splošne značilnosti urbanih in ruralnih območij, kot so revščina, družbena izključenost ter okoljski konflikti, ki so posledica neenakomernega razvojnega procesa (Galafassi 2002, 117). Čeprav Mehiko po indeksu človekovega razvoja uvrščamo med države z visokim družbenim razvojem,⁹ pa urbana območja, ki so se razvila s procesom industrializacije, kažejo marsikatero nasprotujoče si značilnosti. V nekaterih predelih ima prebivalstvo zelo visok standard bivanja, medtem ko so v drugih nizki dohodki in slabe življenjske razmere nekaj vsakdanjega. Gini indeks, ki kaže, v kolikšni meri se razporeditev dohodka razlikuje od razporeditve v primeru popolne enakosti, je leta 2008 znašal 48,3, kar kaže na veliko neenakost (podrobnejši podatki v Tabeli 3.3). Proces industrializacije, ki je povzročil družbeno in teritorialno transformacijo države, pa je obenem tudi vzrok za urbano ekološko krizo (Galafassi 2002, 120). Zahteve po delovni sili so spodbudile migracije iz podeželja v mesta, kar je vodilo v eksponentno rast mest, v teh pa se je pričel proces degradacije okolja. Vse te spremembe so večinoma temeljile na ideji industrijske rasti, zanemarjal pa se je trajnostni in družbeni razvoj (Galafassi 2002, 121). Urbanizacija je vplivala na povečanje komercialnih, finančnih in gradbenih aktivnosti, kar je za posledice imelo težave pri transportu in komunikaciji. Mesta je zajel proces degradacije in prekomernega onesnaževanja, poraba energije pa se je močno povečala.

Tabela 3.2: Indeks človekovega razvoja (HDI), 1980–2011

Letna vrednost HDI							Povprečna letna rast vrednosti HDI v %		
1980	1990	2000	2005	2009	2010	2011	1980–2011	1980–2011	1980–2011
0,593	0,649	0,718	0,741	0,762	0,767	0,770	0,85	0,82	0,64

Vir: UNDP (2011)

⁸ Urbana območja so definirana kot naselja z več kot 5000 prebivalci.

⁹ Leta 2011 je HDI znašal 0,770, kar Mehiko uvršča na 57. mesto. MPI je znašal 0,015 (UNDP 2011, 131). Glej Tabelo 4.3.

Zemljevid 3.1: Zvezne države po indeksu človekovega razvoja

Vir: UNDP (2003, 34)

Tabela 3.3: GINI Indeks

1984	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008
46,3	51,1	51,9	48,5	49,0	51,9	49,7	46,1	48,1	48,3

Vir: World Bank (2012)

Tabela 3.4: Revščina v Mehiki

% prebivalstva, ki živi z manj kot 2,5 USD na dan.

	1989	1992	1996	1998	2000	2002	2004	2005	2006	2008
Nacionalna raven	25,1	19,5	34,3	26,9	20,2	17,4	15,1	15,4	12,2	14,0
Urbano prebivalstvo	15,0	10,4	24,1	16,1	10,5	10,1	9,4	10,8	8,1	8,8
Podeželsko prebivalstvo	41,4	44,1	61,5	56,6	49,1	40,1	33,7	30,8	26,2	32,2

Vir: UNDP (2010, 199)

Mehika ima tržno gospodarstvo, v katerem prevladuje zasebni sektor. Zaradi številnih trgovinskih sporazumov s sosednjimi državami in Evropo več kot 90 % zunanje trgovine pokrivajo prostotrgovinski sporazumi (Stratos 2004, 2). BDP naj bi po oceni za leto 2011 znašal 1657 milijard ameriških dolarjev (USD) z realno rastjo 3,8 % letno, vodilne panoge po njegovem deležu pa predstavljajo storitve (63 %), industrija (33 %) in kmetijstvo (4 %).¹⁰ Največji vir državnih prihodkov od 1970-ih let dalje predstavlja nafta, katere 70 % je izvožene v ZDA (Stratos 2004, 2; CIA 2012). Država je bogata z naravnimi viri in je največji svetovni proizvajalec srebra, med drugim pa proizvaja tudi cink, svinec, zlato, živo srebro, baker, premog, nafto in zemeljski plin. Vse te karakteristike dajejo Mehiki velik pomen na svetovni ravni, poleg tega pa je pomemben tudi njen strateški položaj na južni meji velesile, ZDA, za katero je stabilnost Mehike strateškega pomena (Dziedzic 1989, 4).

Tabela 3.5: Struktura BDP

(delež po sektorjih za bruto dodano vrednost v %)

	1980	1985	1990	1995	2000	2006	2011
Kmetijstvo	8,6	9,5	8,2	5,7	4,2	3,4	3,9
Industrija	38,7	39,2	37,0	36,3	36,4	36,4	32,8
Storitve	52,7	51,2	54,8	58,0	59,3	60,3	63,4

Vir: OECD (2008); CIA (2012)

3.1 Naravno okolje in z njim povezani problemi

Po zaslugi geografskih, klimatskih, geoloških in topografskih značilnosti je mehiška biodiverziteteta ena izmed najpestrejših na svetu. Mehiška karibska regija ima največje število rastlinskih vrst, Mehika pa je med prvimi na svetu tudi po številu določenih vrst živali, tam pa živi okoli 12 % vseh znanih živalskih in rastlinskih vrst (Stratos 2004, 3; Prieto 1997, 15). Ali ima vse to kakšne koristi za razvoj prebivalstva, pa je vprašljivo. Če pogledamo samo primer naravnih virov, je odgovor zaenkrat negativen. Od 411 živalskih in rastlinskih vrst, ki jih najdemo le v Mehiki, jih je 124 v nevarnosti da izumrejo (Prieto 1997, 15). Prav tako je v nevarnosti izumrtja več kot 5 % mehiške flore. Okoljska degradacija in upadanje kvalitete podeželskega življenja se še povečujeta z manjšanjem zalog lesa in drugih alternativnih goriv,

¹⁰ Podrobnejši podatki o strukturi BDP so v Tabeli 3.5, več podatkov o gospodarskih kazalcih pa je predstavljenih v poglavju 4.4.

ki jih prebivalstvo uporablja predvsem za kuhanje. Deforestacija povzroča izgubo bogate vrhnje plasti zemlje, od katere je lokalno prebivalstvo močno odvisno, poleg tega pa ogroža preživetje živalskih in rastlinskih vrst. V želji po ohranjanju biodiverzitete vlada povečuje površino zaščitenih naravnih območij, ki obsegajo desetino države (Stratos 2004, 3). Vendar pa se ob tem pojavljajo številni problemi, povezani z njihovim neustreznim vodenjem. Pri tem primanjkuje prave vizije, nadzora in vključevanja lokalnega prebivalstva, ki se počuti ogroženo zaradi omejevanja dostopa na takšna območja.

Oskrba z vodo in njena dostopnost je problematična v številnih podeželskih območjih ter v urbanih centrih severnega in osrednjega dela države, kjer so prebivalstvo, industrija in ostale gospodarske aktivnosti močno koncentrirane (Prieto 1997, 16). Sušna in polsušna območja predstavljajo tri četrtine ozemlja, tam je tudi večina večjih mest in industrijskih obratov, ter le tretjina vodnih virov v državi. Zaloge se iz leta v leto zmanjšujejo, zaradi česar prihaja tudi do konfliktnih interesov (Prieto 1997, 17). Številne reke, jezera in podzemna voda so močno onesnaženi. Posledično je cena vodne oskrbe vedno višja (Ten Kate 1993, 2). Vodna oskrba je slaba, tako da se ne dogaja redko da do končnih uporabnikov zaradi slabe napeljave ter pogostih ilegalnih povezav pride le polovica vode. Največji onesnaževalec vode je industrija, predvsem kemična, naftna, proizvodnja kovin, cementa, tekstila in papirja (Prieto 1997, 19). Čeprav obstajajo načrti za nove infrastrukturne investicije, ki bi razbremenile okolje, pa zaradi zmanjševanja javne porabe ti ostajajo nerealizirani. Odpadne vode se tako iztekaajo neposredno v okolje, kar je v preteklosti že večkrat neposredno ogrozilo živalsko populacijo, zato je nujno potreben razvoj sistemov za izrabo vode, ki zajemajo tako okoljske kot ekonomske in družbene vidike, ter ob tem upoštevajo potencialne vplive na druge sisteme (*ibid.*).

Večina večjih urbanih območij ima težave z onesnaženim zrakom, katerega kakovost je, predvsem zaradi industrijskih emisij in transportne infrastrukture, pogosto problematična. Povečevanje števila vozil in njihova vprašljiva kakovost s slabim izkoristkom goriva, kakovost goriva, neučinkovit transportni sistem, gradnja transportne infrastrukture, povečana urbanizacija ter dajanje prednosti osebnim vozilom pred javnim transportom so med najpogostejšimi vzroki (Prieto 1997, 20). Situacija je najslabša v Mexico Cityju, ki je eno izmed najbolj onesnaženih mest na svetu (Gallagher 2004b, 35; Ten Kate 1993, 2). Kot ugotavlja Prieto (1997, 20), je bilo v mestu število dni z nezadostno kvaliteto zraka na začetku 1990-ih več kot 330 na leto. To ni presenetljivo, saj je več kot 40 % industrijskih obratov v širši okolici glavnega mesta. Čistejša tehnologija bi takšne težave omejila, vendar pa na tem

področju Mehika močno zaostaja, tudi v primerjavi z ostalimi latinskoameriškimi državami, med katerimi vodi po proizvodnji ogljikovega dioksida (Prieto 1997, 21).

Poleg onesnaženosti zraka in pitne vode, deforestacije, erozije in dezertifikacije, velik problem povzročajo tudi odpadki in industrijski izpusti, katerih prestrazanje, zbiranje in odlaganje postaja zaradi naraščajočih količin vedno težje. Vsi ti problemi nastajajo zaradi številnih dejavnikov, med katerimi ima industrijski razvoj veliko težo, ni pa edini. Ostali dejavniki so rast prebivalstva in potrošniški vzorec vedenja, regionalna koncentracija gospodarske aktivnosti, transport, proizvodnja energije, način pridobivanja naravnih surovin ter kmetijska aktivnost, predvsem na področju pridobivanja obdelovalne zemlje, namakanja in uporabe gnojil in pesticidov (Ten Kate 1993, 3).

Tabela 3.6: Okoljska trajnost ter vpliv okoljskih problemov na prebivalstvo

		Mehika	Slovenija
Ekološki odtis (hektarov na prebivalca), 2007 ¹¹		3,0	5,3
Indeks okoljske učinkovitosti (0–100), 2010 ¹²		67,3	65,0
Vir primarne energije, 2007:	Fosilna goriva (% od celote)	88,8	69,4
	Obnovljivi viri (% od celote)	9,9	11,2
Emisija CO ² na prebivalca, 2008	(v tonah)	4,4	8,5
	% povprečne letne rasti, 1970–2008	1,8	n.p.
Emisija toplogrednih plinov na prebivalca (v tonah), 2005		1,7	2,6
Onesnaženje v urbanih območjih (µg/m ³), 2008		33	29
Izraba naravnih virov (% BDP), 2009		5,4	0,2
Delež gozdnih površin (% kopnega), 2008		33,5	62
Sprememba v deležu gozdnih površin (%), 1990–2008		-7,4	n.p.
Ogrožene živalske in rastlinske vrste (% vseh vrst), 2010		17	13
Delež prebivalstva, ki živi na degradirani zemlji (%), 2010		3,8	8,4
Smrti zaradi: (v letu 2004, na milijon prebivalcev)	Onesnaženja vode	43	n.p.
	Onesnaženja notranjega zraka	41	n.p.
	Onesnaženja zunanjega zraka	88	150

Vir: UNDP (2011)

¹¹ Površina rodovitne zemlje, ki jo posameznik potrebuje za zadovoljitev svojih potreb, ter za absorpcijo pridelanih odpadkov. Svetovno povprečje je 2,7. Ocene segajo od 0,04 (najmanj) do 10 (največ) (UNDP 2011).

¹² Indeks upošteva 25 indikatorjev v 10 kategorijah, ki pokrivajo tako okoljsko zdravje kot vitalnost ekosistema. Ocene segajo od 32,1 (najmanj), do 93,5 (največ) (UNDP 2011).

3.2 Gozdovi in njihovo spreminjanje v obdelovalne površine

Gozdovi prekrivajo tretjino ozemlja Mehike, na teh območjih pa živi 12 milijonov prebivalcev, med katerimi so številna domorodna ljudstva. Ti ljudje so od gozdov močno odvisni, saj jim zagotavljajo vir energije za kurjavo, gradbeni material, hrano ter surovine za lokalno proizvodnjo in zdravila (Klooster 2003, 97). V Mehiki je 80 % gozdov v *de iure* lasti tisočih agrarnih skupnosti in *ejidos*.¹³ Za razliko od preostalih latinskoameriških držav je zelo malo gozdov v državni lasti (Klooster 2003, 95). Velik problem predstavlja deforestacija, za gozdna območja pa je značilna tudi velika stopnja revščine. Način kmetovanja že vse od sredine dvajsetega stoletja povzroča močno degradacijo obdelovalnih površin, v obdobju med 1945 in 1990 je bila v celotni Srednji Ameriki tako degradirana četrtna zemlje. S povečevanjem obdelovalnih površin in krčenjem naravne vegetacije se povzroča škoda biodiverziteti, obenem pa se povečuje tudi uporaba gnojil in pesticidov ter kmetijske mehanizacije (Barton 2006, 138). Kmetijstvo ima na področju zunanje trgovine pomembno vlogo, saj gre velik del pridelane hrane v izvoz, predvsem v države članice NAFTA, ter tako posledično predstavlja odločilno vlogo pri degradaciji okolja. Poleg tega pa do takšne degradacije ne prihaja le neposredno zaradi intenzivne pridelave na velikih farmah, temveč posredno tudi zaradi lokalnih kmetovalcev, ki se morajo zaradi širjenja obsežnih farm odseljevati na manj rodovitna ter bolj ranljiva območja (*ibid.*). Takšni družbeni in okoljski problemi so po mnenju Kloosterja¹⁴ posledica državne politike, ki namesto lokalnega upravljanja spodbuja akterje iz državnega in zasebnega sektorja. Lokalni kmetovalci, *campesinos*, so s tem odrinjeni na stran, čeprav pretekle politike, ki so tem omogočale lastništvo in možnosti izkoriščanja, kažejo precej večji uspeh pri zagotavljanju boljših družbenih in okoljskih razmer (Klooster 2003, 95). Deforestacija in posledična erozija zemlje v Mehiki sta posledica različnih dejavnikov, med drugim povečevanja števila prebivalstva, širjenja obdelovalnih področij, zmanjševanja produktivnosti obdelovalne zemlje, obdelovanja zemlje na neprimerne načine, zahtev po določenih vrstah kmetijskih pridelkov, vladne politike, ki spodbuja živinorejo in pašništvo, ter pomanjkanja alternativnih virov prihodka za podeželsko prebivalstvo (Prieto 1997, 15). Spremembe v rabi zemlje ter neprimerni načini uporabe pospešujejo njeno degradacijo. Erozija naj bi prizadela že okoli 80 % površin, najbolj

¹³ *Ejidos* so skupna kmetijska zemljišča, v lasti skupnosti ali večih posameznikov. V 20. stoletju so bila velika območja, prej v lasti veleposestnikov, podeljena kot skupna zemlja v last skupinam kmetov različne etnične pripadnosti. Sistem *ejidos* izvira še iz časov Azteške vladavine (Klooster 2003, 98; Burbach 2001, 121).

¹⁴ Daniel Klooster, ki je specializiran za področje ekologije in naravnih virov, je več svojih del posvetil proučevanju trajnostnega upravljanja gozdov v Latinski Ameriki.

prizadete pa so države na severu (*ibid.*). Okoli 15 % gozdov nima več prvotne vegetacije. Letna raven izkrčenega gozda od zgodnjih 1990-ih naprej znaša med 0,8 in 2 % letno, predvsem zaradi čiščenja za obdelovalne površine in pašnike. Gozdni požari prizadenejo do 500.000 hektarov letno (Klooster 2003, 97).

Zgodovina izkoriščanja gozdov na mehiškem ozemlju sega že daleč nazaj v preteklost, pomembne spremembe pa so se pričele s prihodom Evropejcev. Španska kolonizacija je pričela stoletja dolg proces depopulacije domorodnega prebivalstva in odvzemanja njihove zemlje. Ta proces je bil najmočnejši v okolici prestolnice, medtem ko višje ležeči predeli za Špance niso bili zanimivi, zato so se tam domorodne vasi obdržale, izolirana gozdnata območja pa so postala pribežališče za lokalno prebivalstvo (Klooster 2003, 98). Liberalna politika v sredini 19. stoletja, predvsem pa v obdobju diktature Porfiria Díaza med letoma 1876 in 1911, je ta proces zaključila z odvzemom večine še preostale zemlje. V tem obdobju je mehiška vlada podelila številnim družbam (*survey companies*) velika neobdelana in redko poseljena področja, poseljena z domorodnim prebivalstvom. Vzporedno s tem so veleposestniki razširili in ogradili svoja posestva, s čimer so do konca diktature domorodne skupnosti izgubile 90 % svoje zemlje (*ibid.*). Díaz je z razlastitvami kmečkega prebivalstva izzval upor kmetov pod vodstvom Emiliana Zapata, neenakomerna distribucija zemlje pa je postala eden od temeljnih vodil mehiške revolucije, s tem pa tudi agrarna reforma in zahteva po obnovitvi tradicionalnih vaških zemljiških posestev eden od temeljev nove revolucionarne oblasti, zapisana celo v mehiški ustavi leta 1917 (Dziedzic 1989, 24). V naslednjih šestih desetletjih agrarnih reform je bila domorodcem in kmetom podeljena polovica nacionalnega ozemlja s priznanjem agrarnih skupnosti in podeljevanjem *ejidos* (Klooster 2003, 98). Prva večja reforma je bila izvedena v obdobju predsedovanja Lázara Cárdenasa (1934–1940). V želji po utrditvi oblasti se je Cárdenas obrnil na kmete in naredil zemljiško reformo politično sprejemljivo in celo nujno. Podelil je 18 milijonov hektarjev zemlje, s čimer je delež zemlje v lasti *ejidos* zrasel s 15 % leta 1930 na 47 % leta 1940. Kot pravi Otero, je bila večina te zemlje dobre kakovosti, zemljiška reforma pa ni prizadela lastnine tujih in domačih lesarskih družb (*ibid.*), prav tako pa so najboljša zemljišča ostala v lasti veleposestnikov in rančerjev. Ker lokalni prebivalci niso imeli znanja in možnosti za komercialno izkoriščanje gozdov, so jih pogosto oddajali zasebnim podjetjem (*rentista*), ki so jih nato z dobičkom izkoriščali.

V razvoju gozdarstva na začetku 20. stoletja je imel pomembno vlogo Miguel Angel de Quevedo. Z znanjem, pridobljenim v Franciji, je vzpostavil moderno gozdarsko službo, ki je dajala velik pomen okoljski zaščiti. Prispeval je k sprejetju zakonov ter širil zavest o

uničevanju gozdov ter pomenu njihove zaščite za javno dobro. V goratih območjih je poudarjal pomen gozdov za zaščito pred erozijo ter za stalno zalogo vode. Zagovarjal je idejo, da so okoljske službe za zaščito gozdov celo pomembnejše kot trajnostna proizvodnja lesa, ter da mora imeti država pomembno vlogo pri upravljanju z gozdovi, s čimer je zmanjšal pomen vloge lokalnih kmetovalcev (Klooster 2003, 99). Z zakonom leta 1926 so bili sprejeti temelji za regulacijo gozdarstva, sprejetje gozdarskih dovoljenj in uvedbo narodnih parkov. Vendar pa je bil za implementacijo vsega tega potreben velik birokratski aparat, katerega oblastem ni uspelo vzpostaviti. Gozdnih čuvajev je bilo malo, zaradi česar niso mogli učinkovito nadzirati izsekavanja in čiščenja gozdnih površin, številni pa so bili tudi podkupljivi (Klooster 2003, 100). Ker so Quevedove ideje nasprotovale revolucionarnim idejam agrarne reforme in možnosti kmetovalcev do izkoriščanja gozda, se je njegov projekt kmalu končal. Administracije po Cárdenasu so zemljiškim reformam namenjale manj pozornosti, saj se je z uvedbo modela uvozne substitucije povečal pomen zasebnih zemljišč. So se pa pojavile kritike sistema *rentista*, ki so za seboj puščali opustošeno zemljo. Leta 1956 je bilo ocenjeno, da je bilo izkrčenega že 38 % mehiškega gozda, le 22 % pa je še nedotaknjena, in tudi za tega so bila že izdana gozdarska dovoljenja (Klooster 2003, 102). Drugi problem pa je bil nastajajoči socialni konflikt, saj se podjetja, katerim je bil gozd oddan, niso držala zavez o gradnji infrastrukture, poleg tega jih je bilo veliko koruptivnih, od dobička od lesa pa so imele lokalne skupnosti bolj malo, kot pravi Klooster le 5 % tržne vrednosti (*ibid.*). Poleg tega je bilo lokalno prebivalstvo močno izkoriščano. Delali so na bogatih plantažah kave, banan, sladkornega trsa ali bombaža, v 1950-ih in 1960-ih pa so jih s pričetkom spodbujanja živinoreje uporabili za izsekavanje gozdov in čiščenje območij za pripravo velikih travnatih površin. Do 1970-ih let je govedoreja tako že uničila velik del deževnega gozda (Burbach 2001, 119). Naraščanje pomena živinoreje je povzročilo koncentracijo in monopolizacijo zemljišč, opuščanje tradicionalnih kmetijskih pridelkov, uničevanje deževnega gozda ter vedno bolj pogosto prilaščanje *ejidos* s strani rančerjev (Burbach 2001, 121).

Z odkritjem nafte in naftnim razvojem v 1970-ih se je družbena in ekonomska scena še bolj spremenila. Na tisoče revnih kmetov je odšlo na delo v naftne rafinerije, kjer so živeli v slabih razmerah. Številna kmetijska območja in proizvodnja na njih so bili uničeni, zaradi potrebe po energiji so bili zgrajeni številni jezovi, ki so poplavlili najbolj rodovitna območja in povzročili preselitev lokalnega prebivalstva (Burbach 2001, 122). V 1960-ih in 1970-ih je neenakomerna rast mehiškega gospodarstva vodila do konflikta na podeželju z razmahom različnih, tudi gverilskih gibanj, kar je tedanje predsednike vodilo k še večji redistribuciji zemlje. Do leta

1980 je imelo okoli 5000 skupnosti in *ejidos* v lasti 65 % gozdov, 32 % pa je bilo v zasebni lasti (Klooster 2003, 103). V današnjem času okoli 9000 skupnosti poseduje 70–80 % gozdnih površin, 15–20 % je v zasebni lasti, preostalo pa so zaščiteni območja in parki.

V 1960-ih je tudi postalo jasno, da prepovedi in zaščita niso dosegli zelenih rezultatov. Najemniki, ki so imeli koncesijo za izkoriščanje gozdov, so za gozdove naredili več škode kot koristi, lokalno prebivalstvo pa od tega ni imelo nikakršnih koristi. V 1980-ih so s spremembo zakonodaje poskušali vključiti *ejidos* v gozdarsko proizvodnjo. Gozdarska dovoljenja so lahko dobili le lastniki gozdov, skupnosti pa so lahko ustanovile svoje obrate. S tem so se njihovi prihodki močno povečali. Z odpravo koncesij in uvedbo novega modela gozdarskih podjetij v lasti skupnosti so se pokazale občutne družbene in okoljske koristi (Klooster 2003, 110). Številni so mnenja, da skupnosti precej bolje upravljajo z gozdovi in imajo od njih večje koristi ter se tudi bolj zavedajo pomembnosti obnavljanja gozdov kot pa koncesionarji ali pred njimi državna regulacija.¹⁵

Takšen način upravljanja pa se je močno spremenil s sprejetjem sporazuma NAFTA. Leta 1992 je Carlos Salinas odpravil ustavni člen 27, ki je nastal kot posledica revolucije leta 1917. Ta je dajal pravico do lastništva zemlje le mehiškim državljanom, vsa zemlja pa je bila prvotno v lasti države, prav tako kot naravni viri, katere lahko nadzira le država. Člen 27 je povrnil mehiškemu kmetu pred tem odvzeto zemljo ter jih obvaroval pred tujim izkoriščanjem (Lendman 2007). Z odpravo te določbe, kar je bil pogoj sporazuma NAFTA, je bila končana distribucija zemlje med podeželsko prebivalstvo, ki je izgubilo svoje pravice. Lastništvo *ejidos* se je začelo spreminjati, zemljo pa je država zdaj lahko prodala rančerjem, veleposestnikom, zasebnim investitorjem in korporacijam, med njimi številnim s severa (Castells 2004, 78; Lendman 2007; Burbach 2001, 126). Lokalnemu prebivalstvu je bila s tem zmanjšana pravica do zemlje in vodnih virov, ki so jo dobili zunanji akterji za njihove kmetijsko-industrijske aktivnosti (Aylwin 2007, 19), to pa je imelo velik vpliv in družbene posledice na revno urbano prebivalstvo in lokalne kmetovalce. Slednji so se za preživetje morali zateči k netrajnostnemu izkoriščanju obrobni zemljišč, ali pa so bili prisiljeni opustiti lastno proizvodnjo in migrirati v mesta (Zepeda et al 2009, 16).

Z liberalizacijo so se zmanjševale tudi subvencije, ki jih je država dajala mehiškemu kmetu za odkup kmetijskih pridelkov, dokler ni sporazum NAFTA teh dokončno odpravil. Po njegovem sprejemu se je povečal uvoz kmetijskih proizvodov, ki so jih tradicionalno gojili domorodni prebivalci na podeželju, kar je negativno vplivalo na lokalno gospodarstvo

¹⁵ Primer takšne prakse je predstavljen v zadnjem poglavju.

(Aylwin 2007, 20; Lendman 2007). Do leta 2003 je Mehika že uvažala tretjino pšenice, petino koruze in 90 odstotkov riža in soje za domačo uporabo, kar je uničilo na milijone kmetovalcev (Aylwin 2007, 20). Z odprtjem trga je Mehiko preplavila subsidirana poceni ameriška koruza, s čimer je država prešla iz enega večjih proizvajalcev koruze, glavnega proizvoda mehiških kmetov, v uvoznika, kar je prisililo dva milijona lokalnih kmetovalcev k opustitvi njihove zemlje (Lendman 2007). Poleg tega je veliko škodo povzročilo tudi uveljavljanje gojenja genetsko spremenjene koruze, katero proizvajajo velike korporacije, kot je Monsanto, saj je ta izpodrinila lokalno koruzo, sedaj pa so kmetovalci odvisni od patentiranih semen (Aylwin 2007, 20). Lokalno prebivalstvo je postalo prisiljeno kupovati ameriške pridelke, in to po ameriških cenah, s tem pa so postali še bolj ogroženi (Cesarotti 2009, 8).

Ker imajo današnji način upravljanja naravnega okolja in njegovi problemi svoje začetke in izvor v pretekli praksi, bom v naslednjem poglavju predstavil zgodovinski potek gospodarskega razvoja Mehike.

4 Zgodovinski potek gospodarskega razvoja v Mehiki od kolonizacije do današnjih dni

Za razumevanje teorije razvoja in sedanjega stanja v večini držav tretjega sveta je potrebno najprej razumeti, kako je njihova ekonomska in družbena zgodovina vodila do sedanjega stanja manjrazvitosti (Frank 2008, 76). Po mnenju Franka zgodovinarji pri proučevanju pogosto dajejo več pozornosti glavnim razvitim državam, manj pa kolonialnim in manj razvitim področjem. To vodi k napačni predpostavki, da je njihova preteklost in sedanjost podobna zgodnjim fazam v preteklosti danes razvitih držav. Obstaja precej uveljavljen pogled, da do gospodarskega razvoja prihaja skozi različne stopnje kapitalizma, ter da so današnje manj razvite države še vedno na stopnji, ki ji nekateri pravijo izvirno stanje v zgodovini, katero so razvite države prešle dolgo časa nazaj (Frank 2008, 76; Black 1999, 28). Vendar pa se ob podrobnejšem proučevanju manj razvitih območij kaže, da manj-razvitost ni ne izvirna in ne tradicionalna, ter da ne preteklost kot tudi ne sedanjost manj razvitih držav nista podobni preteklosti današnjih razvitih držav. Današnja nerazvitost držav ni le posledica njihove lastne ekonomske, politične, socialne in kulturne strukture, temveč neprestanih ekonomskih in političnih odnosov med satelitskimi nerazvitimi državami in razvitimi državami (Frank 2008, 77; Preston 1996, 185). Države niso manj razvite, ker bi kakorkoli zaostajale za bogatimi državami, temveč zato, ker so bile prisilno integrirane v zahodni ekonomski sistem le kot proizvajalci surovin in vir poceni delovne sile, njihova možnost razvoja v lastno korist in tekmovanja z bogatimi državami pa je bila omejena (Ferraro 1996, 4). Tako kot v preostalih državah Latinske Amerike je tudi v Mehiki gospodarska rast temeljila na izrabi naravnih virov. Takšni odnosi so temelj strukture in razvoja kapitalističnega sistema ter sveta v celoti, iz katerega izvira tudi mišljenje, da razvoj držav na obrobju temelji na širjenju kapitala, institucij in vrednot na njih iz centra (Frank 2008, 77).

Razvoj v Mehiki je v grobem potekal v štirih obdobjih (Galafassi 2002, 117). Prvo je bilo merkantilistično kolonialno obdobje med 16. in 18. stoletjem, od sredine 18. stoletja do prve svetovne vojne je sledilo obdobje navzven usmerjene rasti, v katerem so bile države odvisne od primarnega izvoza, temu je sledila kriza liberalnega modela in zapiranje trgov, v današnjem obdobju pa prevladuje transnacionalni kapitalizem.

4.1 Obdobje navzven usmerjenega gospodarstva

Tako kot celotna Latinska Amerika je tudi Mehika že od prihoda Evropejcev izpostavljena prekomernemu izkoriščanju naravnih virov ter obremenjevanju okolja. Kolonisti so izkoriščali vire novo osvojenih dežel dokler jih niso izčrpali, potem pa so se premaknili drugam (Black 1999, 207). Obrobna, nerazvita in odvisna narava latinskoameriškega gospodarstva se je začela razvijati v kolonialnem obdobju. V času od 1500 do 1750 je prevladovalo merkantilistično kolonialno gospodarstvo, v katerem proizvodnja ni bila namenjena za potrebe lokalnega prebivalstva, temveč za zadovoljitev potreb kolonialnih gospodarjev (Bagú v Galafassi 2002, 118).

V začetku devetnajstega stoletja si je Mehika, tako kot večina latinskoameriških držav, priborila neodvisnost od Španije. Po razpadu španskega kolonialnega imperija so se pojavili različni pogledi znotraj novo nastalih držav glede bodočega poteka razvoja. Zagovorniki 'evropskega' pogleda so zagovarjali prosto trgovino in s tem še nadaljnjo vlogo izvoznika primarnih proizvodov. Zagovorniki 'ameriškega' pogleda pa so bili bolj nacionalistični ter so zagovarjali industrializacijo, zaščiteno s trgovinskimi tarifami (Preston 1996, 180). Tekom devetnajstega stoletja je med politično dominantnimi skupinami, ki so vodile gibanje za neodvisnost, prevladala ideja prvih, s čimer se je nadaljevala ekonomija odvisnosti od primarnih izvozov. Zaradi tega je bil celoten razvoj usmerjen navzven (predvsem v Evropo), kar je tudi zaviralo razvoj industrijskega sektorja. Notranje proizvodne strukture se niso spremenile, odpravljeno je bilo le špansko vmešavanje v trgovino s preostalo Evropo (Galafassi 2002, 118). Večino 19. in začetek 20. stoletja je tako v mehiškem gospodarstvu prevladoval model odprtega tržnega in izvozno naravnane gospodarstva, ob čimer je bila rast BDP povprečno nad 1 odstotkom letno (Grilli 2005, 7). Liberalizem je nedvomno vodil na političnem in gospodarskem področju Latinske Amerike, dokler se niso pojavile prve resnejše težave z gospodarsko krizo v poznih 1920-ih (Grilli 2005, 9).

Tabela 4.1: Zgodovinski pregled rasti BDP (v % letno)

	1870–1913	1913–1929	1928–1945	1945–1973	1973–1981	1981–2000
BDP	2,3	0,8	3,6	6,1	6,5	2,3
BDP/ prebivalca	1,2	0,1	1,4	3,0	3,0	0,3

Vir: Grilli (2005, 3)

4.2 Zapiranje trga in obdobje uvozne substitucije

Prva svetovna vojna in gospodarska depresija sta z upadom povpraševanja vodili do krize izvozno usmerjenega gospodarstva ter pokazali slabosti liberalnega modela (Galafassi 2002, 118). Problemi so vodili k potrebi po resnejšem premisleku o trgovinski politiki, kar je vodilo k počasni preusmeritvi k protekcionizmu (Grilli 2005, 10). V obdobju gospodarske depresije je bilo mehiško gospodarstvo zaradi zmanjšane povpraševanja precej prizadeto (Preston 1996, 180). Tuji trgi so se zaprli, izvoz primarnih proizvodov je upadel, s tem pa tudi dohodki (Tabeli 4.1 in 4.2). BDP na prebivalca je padel na 0,1 % v obdobju 1913–1929 (Grilli 2005, 3), letna rast uvoza pa je konec 1920-ih iz pozitivne prešla v negativno (Grilli 2005, 8). Da bi se izognili negativnim učinkom neravnotežja, je bilo potrebno spodbuditi notranji trg. Nastale so ugodne razmere za začetek in rast lastne industrije pod državnim vodstvom (Galafassi 2002, 118). Novo nastala situacija je zahtevala prilagoditev gospodarstva in usmeritev v industrializacijo z uvozno substitucijo (Preston 1996, 180; Black 1999, 94). Proizvode, ki so jih pred tem uvažali ter so sedaj postali nedostopni, so pričeli proizvajati doma. Nacionalni trgi so postali pomembni, spodbujati so začeli razvoj domače lahke in kasneje tudi težke industrije. Za spodbujanje tega so državne banke in finančne institucije ponujale posojila z nizko obrestno mero, nove industrije pa so bile zaščitene s tarifami, kvotami, licencami in drugimi trgovinskimi zaščitami (Black 1999, 94). Tuji proizvajalci so zaradi takšnih omejitev začeli z neposrednimi investicijami v proizvodni sektor ter proizvodnjo za lokalne trge. Kljub temu jih je država ovirala z regulacijami, ki so zahtevale lokalne investicije, zaposlovanje lokalnega prebivalstva, zaščito delavcev, regulirano je bilo tudi lastništvo, v nekaterih primerih tudi z nacionalizacijo (*ibid.*).

Tabela 4.2: Zgodovinski pregled rasti izvoza (v % letno)

1870–1913	1913–1929	1929–1950	1950–1973	1973–1981	1981–2000
5,4	2,9	-2,9	4,3	10,5	8,7

Vir: Grilli (2005, 8)

Druga svetovna vojna je z zaprtjem trgov v Evropi ta vzorec še utrdila. Zaradi pomanjkanja blaga na svetovnem trgu je nadomeščanje uvoza z lokalno proizvodnjo postalo vodilni model rasti v povojnem obdobju (Dziedzic 1989, 10). Glavni namen uvozne substitucije je bila velika želja po industrializaciji, ki je bila v tistem času skoraj sinonim za razvoj ter uveljavljena pot do rasti in razvoja v državah v razvoju (Grilli 2005, 11). Pomembna je

postala ideja državnega ščitenja gospodarstva, ki je vključevalo subvencije domačim proizvajalcem in trgovinske preference. Postavljene so bile trgovinske ovire za uvoz, izvoz pa je bil močno subvencioniran (*ibid.*). Po predlogu CEPAL je vlada sprejela sistem tarif in drugih trgovinskih ukrepov, s katerimi je na mehiškem trgu omejila tujo konkurenco. S subvencijami in davčnimi olajšavami je spodbudila razvoj industrije, ki je v naslednjih letih hitro rasla (Dziedzic 1989, 10) (Tabela 4.3). V povojnem obdobju se je mednarodna trgovina okrepila, kar je prispevalo k uspešnosti gospodarstva ter posledično dokaj dolgemu obdobju visoke gospodarske rasti in izrazitega industrijskega razvoja (Preston 1996, 181; Ten Kate 1993, 1). To začetno obdobje je zaznamovano s hitro rastjo,¹⁶ temelječo na ugodnih trgovinskih pogojih, nabranih rezervah iz vojnega obdobja, ter dovolj močnimi valutami, ki so še vzdržale postopno devalvacijo. Ker je druga svetovna vojna spremenila tudi položaj v centralnih državah, kjer so vodilni položaj Velike Britanije zamenjale ZDA, so se s tem države Latinske Amerike, ter zaradi svoje lege še posebej Mehika, usmerile na sever (Preston 1996, 185).

Tabela 4.3: Rast mehiške gospodarske aktivnosti, 1950–1990 (raven letne rasti v %)

Obdobje	1950–60	1960–70	1970–76	1976–81	1981–89
Kmetijstvo	5,0	4,3	3,2	3,9	-0,2
Rudarstvo	4,3	4,9	5,9	14,9	1,3
Industrija	6,6	8,6	6,4	9,3	1,3
Proizvodnja električne energije	11,5	11,9	10,2	8,6	3,6
Storitve	5,5	6,7	6,9	7,5	0,8
Naftni sektor	7,8	7,0	7,6	15,4	1,0
Onesnaževalno intenzivni sektorji					
Agrokemikalije	27,0	11,0	8,5	6,6	4,4
Petrokemikalije	-	42,7	14,7	11,1	12,3
Osnovne kemikalije	14,8	12,6	8,8	8,4	4,5
Kovine	12,0	9,7	6,1	8,0	0,8

Vir: Ten Kate (1993, 55)

¹⁶ Celotna rast BDP se je po drugi svetovni vojni povzpela na 6 % letno, oziroma rast BDP na prebivalca na 3 % letno (Grilli 2005, 3). Glej Tabelo 4.1.

V treh desetletjih po koncu vojne je mehiški industrijski razvoj prešel različne faze uvozne substitucije, zunanjetrgovinska politika pa se je izrazito usmerila navznoter. Leta 1947 je bil uveden sistem uvoznih licenc, katerih pomen je potem rasel do uvoznega deleža 91 % leta 1976 (Ten Kate 1993, 14). Eden najpomembnejših kriterijev pri podeljevanju uvoznih dovoljenj je bila dostopnost določenih dobrin na domačem trgu. Poleg tega so za uvoz veljale tarife, pri čemer so bile te večje, če se je dobrina lahko proizvajala na domačem trgu, kot pa če njene surovine doma niso bile dostopne (*ibid.*). Proces uvozne substitucije je najprej zajel netrajno in manj zahtevno potrošno blago, kasneje vmesno fazo, do 1970-ih pa so začeli nadomeščati tudi tehnološko bolj zapletene proizvode. Takšna povečana industrializacija je seveda prispevala k večjemu onesnaževanju.

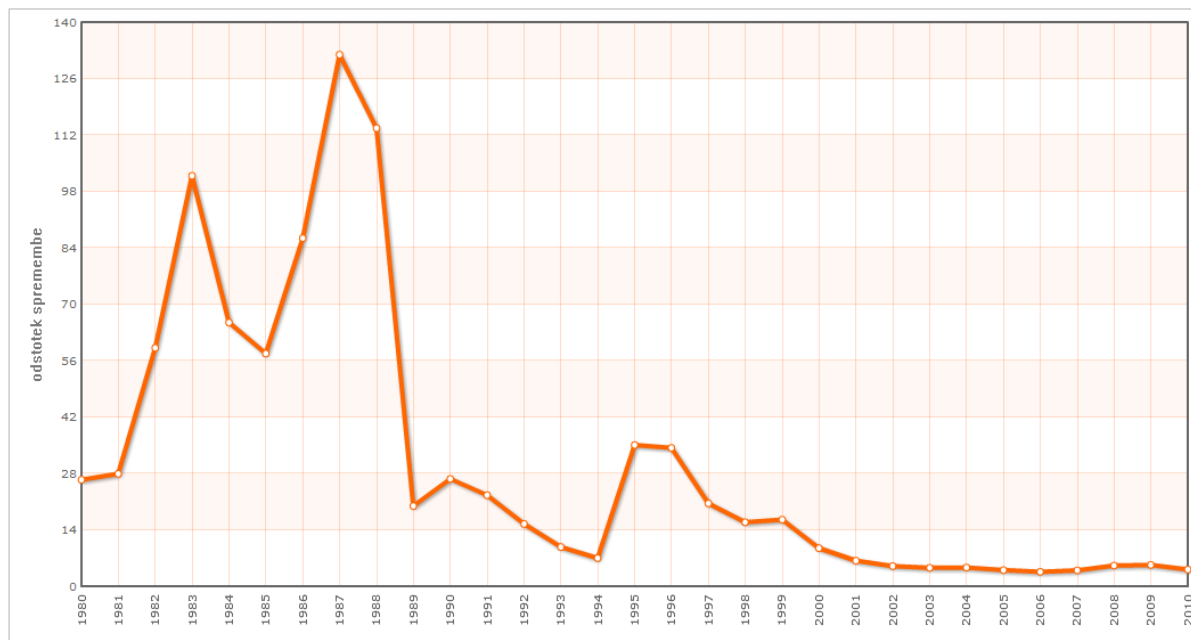
Vendar pa vzdrževanje takšne industrializacije ni bilo lahko, saj se visoka stopnja rasti dolgo ni mogla obdržati. Najlažji del procesa, proizvodnja osnovnih dobrin in surovin, se je kmalu izčrpal, učinkovitost industrije je postajala problematična, družbene posledice potrebne državne intervencije pa so postale prevelike (Grilli 2005, 12). Sredi 1960-ih je tudi kmetijstvo, dejansko gonilo gospodarske rasti in vir deviznih rezerv, začelo stagnirati. Zaprtost trga je industrijo usmerila le na notranji trg, ob pomanjkanju konkurence pa je takšen model prispeval k zastoju v učinkovitosti in produktivnosti, kar ji je preprečevalo širitev na tuje trge. Nova industrija tudi ni bila zmožna izkoriščati ekonomij obsega, navzven zaradi vseh ovir, na lokalni ravni pa zaradi premajhne kupne moči, saj so si nove proizvode zmogli privoščiti le redki. Vsega potrebnega blaga tudi niso mogli proizvesti sami, saj zahtevnejši proizvodi zahtevajo več vložnega kapitala, katerega pa je primanjkovalo (Dziedzic 1989, 10). Hitro so se začele kazati negativne posledice. Hitra industrializacija je zahtevala financiranje, in ker je rezerv primanjkovalo, je prišlo do zadolževanja. Kriza te strategije se je resno pokazala, ko je postalo jasno, da je za nadaljnjo rast potrebna razširitev domačega trga, za kar pa bi bile potrebne politične spremembe ter obsežna redistribucija bogastva in moči. To je povzročilo mobilizacijo elit, ki so nadaljnje spremembe za zaščito lastnih interesov preprečile (Black 1999, 95). Med predsedovanjem Luisa Echeverría je vlada poskušala spodbuditi gospodarstvo s financiranjem investicij in kapitalno intenzivnih projektov, posledica tega pa je bila rast zunanjega dolga s 4,2 milijarde USD leta 1970 na 19,6 milijarde leta 1976 (Dziedzic 1989, 12). Do sredine 1970-ih so bile možnosti uvozne substitucije bolj ali manj izčrpane, kar je postopoma vodilo v spremembo politike. Dediščina obdobja uvozne substitucije je bila, kot pravi Ten Kate, precej tradicionalna in nekonkurenčna industrija, ki je bila na nekaterih področjih še vedno dokaj odvisna od uvoza (1993, 17).

4.3 Odpiranje trga in gospodarska liberalizacija

Z odkritjem velikih zalog nafte v letih 1974 in 1975 ter naraščanju svetovnih cen nafte se je mehiška vlada pod predsedovanjem López-Portilla odločila, da opusti model uvozne substitucije, ki je dosegel svoje meje, ter se usmeri v razvoj naftnih virov. Zunanjetrgovinska politika se je rahlo liberalizirala, vendar pa domačih cen ni približala svetovnim (Ten Kate 1993, 17). Nasprotno, zaradi številnih subvencij, ki jih je omogočal naftni razvoj, se je mehiško gospodarstvo še bolj odmaknilo od prostega trga ter postalo vedno bolj nadzirano s strani države. V začetku 1980-ih je zaradi slabljenja svetovnega naftnega trga prišlo do plačilnobilančnih težav, kar je za mehiško gospodarsko politiko pomenilo velik pritisk, ki je nazadnje vodil v dolžniško krizo. Obdobje razvoja naftnega sektorja je vplivalo na poslabšanje okoljskega stanja. Naftni sektor je že sam po sebi močan onesnaževalec, njegova krepitev pa je vplivala tudi na spremljajočo kemično industrijo, cenejša energija pa tudi na krepitev transportnega in energetskega sektorja. Poleg tega se je tudi delež industrije z 9,3 odstotno letno rastjo v tem obdobju močno okrepil ter tako presegel 20 % BDP.¹⁷

Graf 4.1: Zgodovinski pregled inflacije

(povprečne cene življenjskih potrebščin, letna sprememba v %)

Vir: Indexamundi (2012); CIA (2011)

¹⁷ Delež industrije v celotnem BDP je ves čas naraščal, leta 1970 je dosegel 21,2 % BDP, leta 1980 pa 22,1 %. Rast sektorja je bila v obdobju 1970–1976 6,4 %, 1976–1981 pa 9,3 % (Grilli 2005, 4; Ten Kate 1993, 17). Glej Tabela 4.3.

V zgodnjih 1980-ih so zunanji dejavniki, predvsem upadanje cen nafte in rast obrestnih mer, obenem pa tudi težave obstoječega gospodarskega sistema, vodili državo v najhujšo krizo povojnega obdobja, mehiško dolžniško krizo leta 1982. Zunanji dolg Mehike je leta 1982 presegal 80 milijard USD, oziroma polovico BDP. Skoraj polovica dohodkov od naftnega uvoza je šla v odplačevanje dolgov (Mrak 2002, 577; Watkins n.d.). Inflacija je dosegla 100 %, zato je bila vlada prisiljena v devalvacijo mehiškega pesa za 55 %, kar je povzročilo beg kapitala (*ibid.*). Do obdobja, ko je Mehiko zajela kriza zaradi nezmožnosti odplačila dolga, je bil neoliberalizem že dominantna ideologija gospodarskega razvoja v večini držav Latinske Amerike, kriza izvozne substitucije, velikanski dolg ter tudi kriza levih ideologij pa so ohromile opozicijo, ki se je potem oblikovala v okviru različnih gibanj, kot je na primer zapatistično gibanje (Barton 1996, 135). Kriza je tako tudi v Mehiki povzročila ostro neoliberalno reakcijo. Leta 1985 je bil sprejet program liberalizacije, ki naj bi omejil inflacijo ter naredil mehiško gospodarstvo bolj konkurenčno. Leta 1986 je Mehika pristopila k Splošnem sporazumu o tarifah in trgovini (GATT – *General Agreement on Tariffs and Trade*) (Ten Kate 1993, 21). Rast je izpod nadzora javnega sektorja prešla pod zasebni sektor. Število javnih podjetij se je močno zmanjšalo. Notranje usmerjena strategija je bila zamenjana za zunanje usmerjeno, restriktiven uvozni režim je bil odpravljen. Številna državna podjetja so bila ponovno privatizirana, neposredne tuje investicije liberalizirane, pomembni sektorji gospodarstva so bili deregulirani. Tekmovalnost je dobila veliko večjo vlogo kot jo je imela prej (Ten Kate 1993, 2). Mehika je za takšno politiko dobila podporo pri mednarodnih finančnih institucijah, kot sta Mednarodni denarni sklad in Svetovna Banka, ki so s tako imenovanimi politikami strukturnega prilagajanja (*Structural Adjustment Policies*) spodbujali države v razvoju k odpiranju gospodarstev mednarodnim interesom (Mrak 2002, 577). Avtonomen industrijski razvoj in možnosti ločitve mehiškega gospodarstva od tradicionalnih severnih partnerjev sta bila opuščena, sprejeli pa so načela Washingtonskega konsenza¹⁸ in neoliberalno vodilo tržne liberalizacije, privatizacije in državne racionalizacije (Barton 1996, 135). Države so dobile posojila v zameno za odpiranje gospodarstev in sprejemanje neoliberalnih politik, kot so privatizacija javnih podjetij in nižanje izdatkov za socialo

¹⁸ Washingtonski konsenz je izraz, ki ga je ekonomist John Williamson uporabil za deset načel, ki so predstavljala temeljne smernice za države, ki potrebujejo pomoč mednarodnih finančnih institucij, kot sta Mednarodni denarni sklad in Svetovna Banka. Med drugim vključujejo liberalizacijo trgovine in tujih investicij, privatizacijo državnih podjetij, zmanjšanje javne porabe, deregulacijo trga in reforme davčnega sistema. Nasprotniki te politike ga označujejo kot orodje za povečanje izkoriščanja držav v razvoju, saj naj bi z vsemi temi pogoji slabšali položaj lokalnega prebivalstva ter omogočali lažji dostop tujega kapitala v te države (Williamson 1990; Morton 2003, 632)

(Burbach 2001, 4). Neoliberalizem so krepili multilateralno sodelovanje, trgovina ter finančni tokovi. Hitro rastoče multinacionalne korporacije so iskale nove trge in primerna območja za cenejšo proizvodnjo, s takšnim odprtjem trgov in večanjem tujega vpliva pa se je začela tudi nova oblika odvisnosti (Galafassi 2002, 118). Konec 1980-ih je mehiška vlada sprejela odločitev o večji integraciji z ZDA, kar je vodilo k sklenitvi sporazuma NAFTA leta 1994¹⁹ (Zepeda et al 2009, 3). Leta 1994 je postala tudi članica OECD (*Organization for Economic Cooperation and Development* - Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj), ter podpisala več kot 20 dvostranskih in regionalnih sporazumov o gospodarskem povezovanju (Gallagher 2004b, 8). Od vstopa v NAFTA je mehiška vlada obvezana k veliko bolj resnemu jemanju varstva okolja in trajnostnega razvoja (Navarrete 2008, 105). Vzporedno s tem je bil sklenjen tudi Severnoameriški sporazum o okoljskem sodelovanju, ki je vzpostavil Komisijo za okoljsko sodelovanje.²⁰ Slednja pomaga pri krepitvi meddržavnega sodelovanja na področju okoljske problematike, podpira lokalne projekte in pospeševanje razvoja regionalne okoljske skupnosti ter spodbuja sodelovanje javnosti (Johnson 2000, 213; Cabrera et al 2002, 362). NAAEC vsebuje obveze, ki so prisilile mehiške oblasti k oblikovanju novih politik in vzpostavitvi novih agencij, zaradi česar je mehiška vlada sprejela vrsto ukrepov in predpisov za zaščito naravnega okolja.

Če je država z liberalizacijo konec 1980-ih še uspela obnoviti svoje gospodarstvo, pa so se v začetku 1990-ih spet začeli kazati znaki makroekonomskega neravnotežja. Domača valuta je bila precenjena, plačilnobilančni primanjkljaj pa je naraščal (Mrak 2002, 612). Mehika je preživljala krizne čase, ko je inflacija dosegala ravni čez 100 % letno, kar je vodilo do močne devalvacije leta 1994 in posledične ekonomske krize naslednjega leta, ko se je gospodarstvo skrčilo za 6,2 % (Hiskey 2005, 38; World Bank 2012). Ta kriza je pokazala pomanjkljivosti in slabosti neoliberalnega finančnega sistema (Mrak 2002, 639). V tem obdobju je prišlo tudi do političnih sprememb - Mehika je počasi prešla iz enostrankarskega v večstrankarski sistem, saj je vodilna stranka, Institucionalna revolucionarna stranka (*Partido Revolucionario Institucional* - PRI), ki je Mehiki vladala od revolucije naprej, začela izgubljati svojo moč (Hiskey 2005, 31). Kljub gospodarskim težavam pa je to obdobje prineslo nekaj napredka na okoljskem področju. Kot omenja Ten Kate, je v tem obdobju prišlo tudi do obuditve okoljskih vprašanj, saj je Salinasova administracija močno povečala proračun, namenjen ministrstvu, zadolženem za zaščito okolja. Uvedeni so bili programi za zmanjšanje onesnaženja zraka v

¹⁹ *North American Free Trade Agreement*, sklenjen med ZDA, Mehiko in Kanado, v veljavi od 1. januarja 1994.

²⁰ *North American Agreement on Environmental Cooperation* – NAAEC in *Commission for Environmental Cooperation* – CEC (www.cec.org). Uradna spletna stran NAFTA – www.nafta-sec-alena.org.

glavnem mestu ter določeni standardi za industrijske emisije. Postavljeni so bili temelji, potrebni za implementacijo politike varovanja okolja, kot so okoljska zakonodaja, okoljski standardi, ustanovitev agencije za varovanje okolja, ter ocenjevanje okoljskega vpliva (Ten Kate 1993, 26).

Tabela 4.4: Gospodarski kazalci Mehike

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
BDP/prebivalca, v USD	8500	9100	9000	9000	9000	9600	10000	10700	12400	14200	13200	13900
BDP v mld USD	865,5	915	920	900	941,2	1006	1064	1149	1353	1563	1463	1567
realna rast BDP (v % letno)	3,7	7,1	-0,3	1	1,3	4,1	3	4,8	3,2	1,3	-6,5	5,5
Inflacija – cene življenjskih potrebščin (v %)	15	9	6,5	6,4	4,5	5,4	4	3,4	4	5,1	3,6	4,1
Javni dolg (v % BDP)	-	-	-	-	-	23,5	17,4	20,7	22,8	19,3	39,1	41,5

Vir: Indexmundi (2012); CIA (2011)

S povečevanjem trgovinskega sodelovanja Mehike s preostalim svetom se je povečal tudi njen pomen v globalni ekonomiji. Pri tem poudarek ostaja na naravnih virih, tako obnovljivih kot neobnovljivih, saj mednarodne razvojne in finančne institucije spodbujajo razvijanje naravnih primerjalnih prednosti, namesto da bi se usmerile v alternativne sektorje, katerih vpliv na okolje in naravne vire bi bil manjši (Barton 2006, 137). Pri mehiškem izvozu prevladujejo industrijski proizvodi, nafta in kmetijski proizvodi (CIA 2012), storitve pa še vedno predstavljajo manjši delež pri mednarodni trgovini, od tega večji del turizem.

Tabela 4.5: Mednarodna menjava

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Uvoz dobrin in storitev (% BDP)	26,8	28,4	28,6	29,3	29,6	30,3	29,2	-
Izvoz dobrin in storitev (% BDP)	25,4	26,6	27,2	28,1	28,0	28,1	27,7	-
Uvoz dobrin (mld USD)	170,5	196,8	221,8	256,1	283,2	308,6	234,4	301,5
Izvoz dobrin (mld USD)	164,9	188,0	214,2	250,0	272,0	291,3	229,7	298,3
Trgovinska bilanca dobrin (mld USD)	-5,6	-8,8	-7,6	-6,1	-11,2	-17,3	-4,7	-3,2
Uvoz storitev (mld USD)	17,1	18,6	20,8	22,0	23,8	25,4	23,2	25,1
Izvoz storitev (mld USD)	12,5	14,0	16,1	16,2	17,5	18,0	14,8	15,4
Trgovinska bilanca storitev (mld USD)	-4,6	-4,6	-4,7	-5,7	-6,3	-7,4	-8,4	-9,6

Vir: OECD (2012)

Ob debatah o pomenu NAFTA številni poudarjajo velike koristi za Mehiko. Dobila je dostop do velikega ameriškega trga, izvoz se je povečal, prav tako pa ameriške investicije, predvsem v proizvodni sektor. Vendar pa podatki ne o gospodarski rasti niti učinki distribucije dohodkov niso ravno obetavni. Strukturne spremembe gospodarstva so precej prizadele revnejše sloje, saj so se po letu 1994 zaradi zloma valute plače zmanjšale za 50 %, stopnja brezposelnosti pa se je podvojila (Burbach 2001, 42; Mrak 2002, 614). Je pa po drugi strani sprejetje NAFTA z odpravo protekcionistične politike in z integracijo v globalno gospodarstvo precej koristilo mehiškemu višjemu sloju, tako da je do sredine 1990-ih Mehika imela že 24 milijarderjev, ki so obvladovali velika multinacionalna podjetja s podružnicami po vsem svetu. Desetletje in pol po vstopu sporazuma v veljavo se obljube po visoki in dinamični rasti niso uresničile (Zepeda et al 2009, 2). Gospodarska rast med letoma 1992 in 2007 je bila 1,6 %, kar je nizko tako za mehiške kot tudi za standarde držav v razvoju. To je še posebej presenetljivo zaradi dejstva, da je imela Mehika vse možnosti preferenčnega dostopa do ameriškega trga, torej prednost, kakršnih ni imela nobena konkurenčna država v razvoju (Zepeda et al 2009, 5). Kljub vsem morebitnim in potencialnim koristim negativni vplivi še vedno naraščajo (Cabrera et al 2002, 360; Stratos 2004, 7), prizadevanja za ohranitev okolja pa so, kot ugotavlja vlada v svojem razvojnem načrtu, ujeta v začaranem krogu revščine, izkoriščanja virov in degradacije okolja (Presidencia 2007, 234).

Rast števila prebivalstva, urbanizacija in naraščajoče potrebe po proizvodih in storitvah kažejo na povečanje potrošnje ter posledično še večjega pritiska na naravne vire, kar človekov vpliv na okolje vztrajno povečuje.²¹ Bodoče povečanje ali zmanjšanje okoljskega vpliva je tako odvisno od smeri, v kateri bo šel družbeni razvoj. Povečana urbanizacija pomeni več prebivalstva z urbanim načinom življenja, ki zahteva večjo porabo virov in energije. Poleg tega pomeni tudi večjo pozidavo in posledično zmanjšanje deleža obdelovalne zemlje in naravnega okolja, potrošniški način življenja pa povzroča povečano količino odpadkov v urbanih območjih. To vpliva na ekosisteme, ki zagotavljajo tako biofizično kot ekonomsko stabilnost (Prieto 1997, 22). Strukturne spremembe s preходом v postindustrijsko dobo vplivajo na spremembe življenjskega sloga z implikacijami na stanje okolja. Nadaljnja integracija kmetijstva v svetovni trg ima lahko za posledico slabšanje stanja okolja ter prispeva k razprodaji naravnih virov. Slabe socialno-ekonomske razmere na podeželju silijo migracijo prebivalstva v mesta, s čimer se sicer manjša človekov vpliv na naravne vire v

²¹ Delež urbane populacije leta 2010 je bil 78 %, letna stopnja rasti pa je 1,2 % (CIA 2012).

določenih območjih, vendar pa ne reši problema med razvojem in okoljem, takšne probleme le preusmeri drugam (Prieto 1997, 24).

4.4 Gospodarska liberalizacija in okoljsko stanje v Mehiki danes

Proces globalizacije ima pomemben vpliv na države v razvoju, tako pozitiven kot negativen. Kot v številnih drugih državah se tudi v Mehiki pojavlja vprašanje, kakšen je najprimernejši način za njeno integracijo v mednarodno ekonomijo. Pri današnji oblike integracije je okoljska problematika pogosto zapostavljena, tako v praksi kot tudi v teoriji, v kateri je okoljska dimenzija pogosto izključena. Pri tem je Mehika še posebej izpostavljen primer, saj meji na ZDA, veliko razvito državo, ki s pridom izkorišča možnosti gospodarskega sodelovanja z južno sosedo. Intenzivnost le tega se je še povečala po sklenitvi prostotrgovinskega sporazuma, katerega negativni učinki na okolje so sprožali polemike še preden je stopil v veljavo (Gallagher 2004a, 1).

Razprava o vplivih gospodarskega povezovanja Mehike in sklenitve sporazuma NAFTA je pogosto močno polarizirana, saj se glede okoljske problematike pojavljajo tako pozitivni kot negativni argumenti. Po eni strani naj bi sporazumi, kot je NAFTA, vplivali na povečanje dohodkov v državah v razvoju do takšne stopnje, na kateri bi vlade začele varovati okolje. Takšni argumenti sledijo hipotezi okoljske Kuznetsove krivulje (*Environmental Kuznets Curve* - EKC). Po drugi strani pa naj bi prosta trgovina spodbudila premestitev težke industrije z velikim vplivom na okolje iz razvitih držav, kot so ZDA, v države v razvoju, kjer je nadzor nad onesnaževanjem šibkejši in povzroča manj stroškov, kar sledi hipotezi onesnaženega pristana (*pollution haven hypothesis*). Gospodarska transformacija Mehike iz relativno zaprtega in v uvozno substitucijo usmerjenega gospodarstva v enega pomembnejših svetovnih trgovinskih partnerjev daje možnost za primerjavo obeh hipotez (Gallagher 2004b, 2).

EKC teorija kaže odnos med okoljsko degradacijo in ravni dohodkov. Teorija predpostavlja, da se z rastjo prihodkov povečujeta tudi izraba naravnih virov in onesnaževanje okolja. Okoljska degradacija strmo narašča v zgodnjih fazah gospodarskega razvoja, dokler rast BDP preko določene meje ne prične zmanjševati okoljske škode (Grossman in Krueger 1991, 36; Gallagher 2004b, 12). Do tega preobrata naj bi prišlo zaradi prehoda iz težke, predelovalne industrije k lahki proizvodnji in storitvenemu sektorju, kasneje pa zaradi višjih dohodkov tudi k večji okoljski ozaveščenosti. Kot pravijo na OECD, struktura gospodarstva, ko država prične z industrializacijo, postane manj onesnaževalno intenzivna v državah z

odprtim gospodarstvom kot v zaprtih (OECD 1998, 47). Oblikovalci politik se tako pogosto sklicujejo na EKC, ko zagovarjajo čimprejšnjo integracijo svojih gospodarstev v svetovno trgovino, za okolje pa naj bi poskrbeli kasneje. Teorija predpostavlja, da naj bi bila meja pri BDP okoli 5000 USD na prebivalca, kar pa je Mehika dosegla že konec 1980-ih, torej takrat, ko je pričela z integracijo v svetovno ekonomijo. Kljub temu se je, kot trdi Gallagher, stanje na številnih okoljskih področjih v obdobju med letoma 1985 in 1999 močno poslabšalo. Po uradnih podatkih naj bi se erozija tal na podeželju povečala za 89 %, onesnaženje vode za 29 % in zraka v urbanih območjih za 97 % (Gallagher 2004b, 17; Grossman in Krueger 1991, 19), kar kaže na dejstvo, da sam prehod meje še ne pomeni nujno izboljšanja okoljskega stanja.

Zato so bili ob sklepanju sporazuma okoljevarstveniki upravičeno zaskrbljeni, da bo Mehika postala 'onesnažen pristan', območje, kamor bi ameriška podjetja preselila svojo umazano industrijo. Številni so opozarjali na zelo onesnaženo območje ob ameriško-mehiški meji, kjer je bil brezcarinski uvoz dovoljen že desetletja, in poskušali prikazati, kaj se lahko zgodi preostali Mehiki. V skladu s teorijo naj bi liberalizacija trgovine med dvema državama z različnima stopnjama okoljske zaščite prispevala h koncentraciji umazane industrije v državi z manj strogo okoljsko zakonodajo. Ta teorija predstavlja temelj za hipotezo onesnaženega pristana (Gallagher 2004b, 26; Grossman in Krueger 1991, 20). Iz strahu pred zmanjšanjem konkurenčnosti zaradi stroškov, povezanih z varstvom okolja, naj bi prišlo do zmanjšanja okoljskih standardov. Ne le, da naj bi podjetja preselila svojo dejavnost v države z nižjimi zahtevami, pojavil naj bi se tudi pritisk za zmanjšanje okoljskih standardov (*ibid.*). Kot primer takšne okoljske katastrofe je pogosto uporabljeno že prej omenjeno obmejno območje med Mehiko in ZDA. Že sredi 1960-ih je bil tam pričet program *Maquiladoras*, ki je omogočal 100 odstotno tujo last podjetij, usmerjenih v izvoz, ter s spodbudami, kot so prostocarinske cone, privabljal tuja podjetja (Prieto 1997, 7). Ameriška podjetja tja selijo svojo proizvodnjo z namenom izogniti se stroškom, do katerih bi prišlo ob uvedbi okoljsko sprejemljivih tehnologij, katere zahtevajo ameriški standardi, in povečati prodajo s posledično nižjimi cenami (Gallagher 2004b, 27). Gospodarska rast na teh območjih je bila nadpovprečno visoka, v obdobju 1980-1990 je bilo tako tam odprtih 300,000 delovnih mest (Prieto 1997, 7), posledično pa sta industrijski razvoj, ki se je razmahnil po vzpostavitvi programa *maquiladoras*, ter povečana industrijska dejavnost, ki izrablja že tako redke vodne vire ter proizvaja nevarne odpadke, že dolgo večji vir okoljskih problemov. Vendar pa, tako kot v primeru EKC, tudi te teorije ne moremo popolnoma potrditi, saj sama selitev proizvodnje

neposredno na širše okoljsko stanje v državi ni imela tako velikega vpliva. Po Gallagherjevih ocenah naj bi se v obdobju med 1988 in 1998 delež umazane industrije v primerjavi s preostalo industrijo tako v ZDA kot v Mehiki celo zmanjšal, v primeru slednje celo hitreje, tako da naj stroški zmanjšanja onesnaženja v ZDA ne bi bili bistveno povezani z ravno gospodarske aktivnosti v Mehiki v obdobju integracije v NAFTA ali s spremembami v gospodarski aktivnosti od takrat naprej (Gallagher 2004b, 30). Vzroke za slabo okoljsko stanje je tako treba iskati drugje.

Bolj kot selitev industrije v Mehiko je za to lahko krivo pomanjkanje zavezanosti k okoljski zaščiti, ter neučinkovita okoljska politika, ki bi lahko prinesla koristi od gospodarskega povezovanja, če bi bila izvedena pravilno (Gallagher 2004b, 7). Mehiška vlada ni posvečala dovolj pozornosti k odpravi nepravilnosti, povezanih z okoljem, ki so nastale kot posledica integracijskega procesa. *Maquiladoras* predstavljajo pomemben del mehiškega gospodarskega razvoja, zato so okoljski problemi, ki jih ta povzroča, pogosto zapostavljeni, nadzor pa nezadosten (Grossman in Krueger 1991, 2). Problemi z onesnaženostjo vode v Río Grande ter nevarni odpadki, ki ogrožajo okolico Tijuane, Juárez in številnih drugih obmejnih mest, so znani že dolgo časa, vendar nihče ne ukrepa. Državni nadzor nad tem je zelo slab, kar se vidi že iz poročila za leto 1995, ki kaže, da je le 66 % obratov delovalo v skladu z obstoječimi okoljskimi predpisi (Prieto 1997, 7). V obdobju 1994–2000 je inšpekcija ugotovila več kot 3300 kršitev okoljskih regulacij, z leti pa je ta številka počasi upadala, deloma zaradi povečanja inšpekcijskih pregledov, deloma pa tudi zaradi povečanega pritiska okoljskih nevladnih organizacij (Stromberg 2002, 31). Z liberalizacijo pa so se zaradi povečanega pomena programa *maquiladoras* in njegove razširitve na celotno Mehiko takšne težave razširile na celo državo, ob povečanju števila obratov pa se je število njihovih pregledov zmanjšalo, iz 60 % leta 1993 na 23 % leta 2001 (Navarrete 2008, 106; Stromberg 2002, 31).

V svojih razvojnih načrtih sicer mehiška vlada med drugim velik pomen daje tudi spodbujanju trajnostnega razvoja. Njena vizija je spodbujanje novih oblik aktivne participacije državljanov pri ščitenju okolja in naravnih virov, kot cilje pa predstavljajo boljše upravljanje ekosistemov, skupno odgovornost državnih agencij za trajnostni razvoj, učinkovitejše izvajanje zakonov in boljši nadzor ter javno participacijo in transparentnost (Stratos 2004, 5). Reševanje problemov glede okoljskega onesnaženja in izkoriščanja naravnih virov za nacionalno prioriteto določa tudi ustava, ključna načela glede okolja in trajnostnega razvoja pa so bila vzpostavljena s sprejemom ekološkega zakona že leta 1988, ki

predstavlja temelj mehiške okoljske politike, njegova cilja pa sta doseganje trajnostnega razvoja in ekološko ravnovesje (Stratos 2004, 7). Iz številnih predsedniških govorov je razvidno, da se mehiška vlada zaveda, da je potrebno povezati okoljska, gospodarska in socialna vprašanja, ter da razvoj na račun okolja in naravnih virov ni več mogoč (Stratos 2004, 6). Vendar pa so med takšnimi načrti ter dejanskim stanjem velike razlike in neskladja. Tako nadzor kot izdatki za okolje so se v zadnjih dveh desetletjih zmanjšali, po Gallagherjevi oceni so se slednji v desetletju po sklenitvi sporazuma NAFTA zmanjšali za 200 milijonov USD, kar predstavlja 45 % (2004a, 2; Zepeda et al 2009, 16). Primer kažejo tudi podatki o zveznih proračunskih odhodkih, namenjenih okolju in naravnim virom, ki so na primer leta 2001 znašali le 1,1 % (OECD v Stratos 2004, 3). Zaradi institucionalnih pomanjkljivosti, kot so nezadosten proračun, omejene človeške in tehnične zmogljivosti ter nezadostna pozornost, je učinkovitost okoljskih prizadevanj vprašljiva (Zepeda et al 2009, 16). Poleg tega je vpliv okoljskih institucij omejen z odločitvami ekonomskih agencij (Cabrera et al 2002, 366). Ob tem pa oviro predstavlja tudi sam sporazum NAFTA, saj pomembno posega v zmožnost mehiških oblasti po učinkovitem okoljskem nadzoru. Sporazum ščiti interese investitorjev, katerim v poglavju 11 daje možnost tožbe države in kompenzacije v primeru, če je ta s svojimi zakoni in regulacijami posegla v njihove investicije (NAFTA, 11. pogl.). Proti številnim mehiškim okoljskim zahtevam ali prepovedim se tako lahko ameriška podjetja pritožijo na ameriška sodišča, ter dosežejo odpravo omejitev. To kaže, da imajo gospodarski cilji prednost pred okoljskimi vprašanji (Navarrete 2008, 106).

Ugotovitve v začetku poglavja torej kažejo, da nobena od prej omenjenih hipotez v mehiškem primeru ne drži popolnoma. Onesnaževanje in degradacija okolja sta se ob večji gospodarski rasti le delno upočasnili. Posledice restrukturiranja mehiškega gospodarstva je težko oceniti, vendar pa so pogosto negativne. Okoljski stroški (predvsem zaradi degradacije naravnih virov ter urbanega in industrijskega onesnaženja) v obdobju od 1985 do 1999 so znašali 10 % BDP letno, kar predstavlja večji delež kot gospodarska rast, ki je bila 2,6 % letno (Gallagher 2004b, 21; Zepeda et al 2009, 16). Za učinkovitejše odpravljanje okoljskih posledic zato Mehika potrebuje bolj učinkovit okoljski nadzor in močne okoljske institucije. To bi moralo biti tudi v interesu gospodarstva, saj ne smemo pozabiti na dejstvo, da okoljska škoda, ki jo takšen razvoj prinaša, ni le enostranska. Sedanja oblika razvoja s pospeševanjem okoljske degradacije namreč za Mehiko pomeni precejšnje stroške, saj negativno vpliva na mehiško gospodarstvo in lahko predstavlja oviro za prihodnjo gospodarsko rast.

Kot je bilo ugotovljeno v tem poglavju je torej pretekli razvoj s seboj prinesel številne posledice. Kot v večini držav v razvoju je tudi v Mehiki kombinacija gospodarske rasti in revščine privedla do procesov, ki so škodovali naravnemu okolju, posledično pa tudi na življenje ljudi (Mitchell 2002, 501; Navarrete 2008, 106). Ker ob tem veliko vodilnih v industriji vidi okoljsko regulacijo zgolj kot breme, kot oviro pri že tako težkem doseganju konkurenčnosti, je doseganje vidnih ukrepov precej težko. Skozi sedanji pogled sta tako spodbujanje gospodarske rasti in varstvo okolja pogosto videti protislovna, sedanja strategija gospodarske rasti, kot pravi že hipoteza naloge, ni trajnostna, in edina rešitev se zdi sprememba obstoječega vzorca razvoja. Kakšna bi bila ustrežnejša oblika je težko reči, vendar pa se rešitev morda lahko pojavi na lokalni ravni, kjer je prebivalstvo posledicam različnih razvojnih poskusov tudi najbolj izpostavljeno. V naslednjem poglavju bom torej predstavil, kako so vsi do sedaj omenjeni problemi vplivali na prebivalstvo na lokalni ravni, ter kakšne možnosti za njihovo reševanje nam lahko ponudi vključitev domorodnega prebivalstva v celoten razvojni proces.

5 Domorodna ljudstva in konflikt med okoljem in razvojem

Domorodna ljudstva v Mehiki predstavljajo okoli desetino prebivalstva (Deruyttere 1997, 2). So potomci prvotnih naseljencev, ki so bili po evropski kolonizaciji izrinjeni v bolj odročne predele države. Imajo svoj pogled na svet in gospodarstvo, ter proizvodnjo, prilagojeno ekosistemom, v katerih živijo. Njihov tradicionalni življenjski slog je močno povezan z naravnim okoljem (Deruyttere 1997, 1). Večina se jih preživlja s kmetijstvom in obdeluje manjša zemljišča, dodatno pa delajo v rudnikih ter opravljajo sezonska dela. Domorodno prebivalstvo se je uspelo ohraniti v ekološko ranljivih območjih, ki lahko prenesejo le manjše število prebivalstva (Deruyttere 1997, 3). Njihove podeželske skupnosti v Mehiki so stalno pod pritiskom sil modernizacijskega razvoja, ki v sledenju individualnim interesom ogroža njih ter naravo. Toledo zato pravi, da je trajnost lokalnih skupnosti mogoče doseči z zagotovitvijo samozadostnosti, saj sta na podeželju biodiverziteta in ohranitev naravnega okolja odvisni od stopnje avtonomnosti skupnosti in njihove zmožnosti, da sami razvijejo svojo družbeno strukturo, proizvodnjo in nadzor nad okoljem (Toledo v Heyd 2005, 227). Zaradi močnih pritiskov na njihovo zemljo, naravne vire in način življenja so se povezali z okoljskimi gibanji, skupaj s katerimi se borijo za ohranitev biološke raznovrstnosti in trajnostnega upravljanja ranljivih ekosistemov (Deruyttere 1997, 9; Lukšič 2011, 424). Vse večje mednarodno priznavanje položaja domorodnih ljudstev jim je omogočilo pridobitev nekaterih pravic, med katerimi je pomembnejša tudi pravica do zemlje in naravnih virov, in to ne le v smislu njihovega izkoriščanja, temveč predvsem kot ozemlja, ki omogoča njihovo fizično, kulturno in družbeno preživetje (*ibid.*). Posebni poročevalec Združenih Narodov Rodolfo Stavenhagen je kot enega največjih problemov za pravice domorodnih ljudstev izpostavil velike razvojne projekte na njihovih ozemljih (Aylwin 2007, 12). Po njegovem mnenju bi morali takšni projekti vključevati prebivalstvo, vlado in zasebni sektor ter temeljiti na priznanju pravic domorodnih ljudstev do njihove zemlje, ozemlja in naravnih virov, torej na njihovi pravici do samoodločbe (*ibid.*). Pomembnost domorodnih ljudstev je poudarila tudi Deklaracija ZN o okolju in razvoju, ki v svojem 22. načelu pravi, da imajo ta pomembno vlogo pri okoljskem upravljanju in razvoju zaradi njihovega znanja in tradicionalnih praks. Zato je potrebno priznati njihovo identiteto, kulturo in interese, ter omogočiti njihovo sodelovanje pri doseganju trajnostnega razvoja. Te pravice so bile v okviru ZN potrjene tudi

leta 2007 s sprejemom Deklaracije o pravicah domorodnih ljudstev,²² ki je določila njihove individualne in kolektivne pravice, poleg tega pa med drugim tudi pravice do samoodločbe, do lastne kulture, identitete in jezika, zemlje ter virov. Države spodbuja k vzpostavitvi mehanizmov za preprečevanje uničevanja njihove kulture, odvzemanja njihove zemlje in virov ter nasilnega preseljevanja. Domorodna ljudstva so namreč močno navezana na svojo zemljo in naravne vire, ki tvorijo temelj njihovega preživetja ter družbene in kulturne integritete. Dobro so se prilagodila ekološko občutljivemu okolju, v katerem živijo, ter razvila o njem obširno znanje, ki jim omogoča njegovo trajnostno vzdrževanje. Sebe vidijo kot sestavni del narave, za razliko od zahodnega pogleda, ki vidi naravo podrejeno človekovi dominaciji (Deruyttere 1997, 10). Pretekla prizadevanja, da bi z razvojem in gospodarsko rastjo izboljšali njihovo situacijo, so pogosto zahtevala žrtvovanje njihove kulture in identitete ter asimilacijo v nacionalno družbo in gospodarstvo. Z vedno večjim priznavanjem pomena domorodnih skupnosti pa se takšen pogled spreminja, saj so nekateri razvojni projekti manjšega obsega pokazali, da se utrjevanje kulturne identitete in spodbujanje trajnostnega družbenoekonomskega razvoja dejansko medsebojno krepi. Če razvojna prizadevanja temeljijo na lokalnih vrednotah in željah, potem kultura postane prednost in ne več ovira za razvoj, ljudje pa s tem tudi lažje sprejmejo spremembe (Deruyttere 1997, 11). Razvoj, ki upošteva domorodna ljudstva, je razvoj z identiteto. Kultura za razvoj tako ne predstavlja ovire, ampak nek začetni kapital za trajnostni družbeni in ekonomski razvoj, saj temelji na človekovih vrednotah, željah in potencialu, ne pa na nekem vsiljenem modelu z vrha (*ibid.*).

Različna družbena in okoljska gibanja se vedno bolj povezujejo, domorodne skupnosti pa poskušajo najti bolj trajnostne alternative in integrirati svoje ekološko znanje v razvojne projekte. Ohranitev živalskih in rastlinskih vrst je bistvenega pomena za trajnostni razvoj in je pomembna tako za okoljska gibanja kot za skupine, ki si prizadevajo za pravice domorodnih ljudstev (Vargas 2001, 136). Etnična gibanja se zavedajo pomena identitete ter zahtevajo svoje pravice. Njihovi cilji združujejo zahteve po boljših družbenih, okoljskih, bivalnih, delovnih in zdravstvenih razmerah. Lokalne domorodne in okoljske skupine so neoborožene in se bojujejo z mirnimi sredstvi in na pravni podlagi ter so povezujejo z nevladnimi organizacijami, cerkvijo in znanstveno skupnostjo v poskusu pridobitve pozornosti širše javnosti. Pri tem se poslužujejo tudi možnosti uporabe pravnih sporazumov, ki so eden od

²² Deklaracija o pravicah domorodnih ljudstev – *Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, A/RES/61/295, sprejeta 13. septembra 2007.

pozitivnih doprinosov sporazuma NAFTA za okoljska gibanja, in na podlagi katerih lahko razna gibanja uveljavljajo svoje zahteve (Vargas 2001, 137).

Skozi zgodovino je gospodarska rast mehiškemu prebivalstvu in domorodnim ljudstvom prinesla številne okoljske in kulturne stroške in posledice (Cesarotti 2009, 7). Velik del prebivalstva je bil izključen iz procesa odločanja, ki močno vpliva na njihovo življenje. Njihova ozemlja, bogata z naravnimi viri, predstavljajo velik interes domačim in tujim korporacijam, ki v želji po zaslužku širijo svojo industrijo na ogrožena območja. Pri tem jim država pomaga s svojo željo po razvoju in gospodarski rasti (Aylwin 2007, 3). Prebivalstvo je zaskrbljeno zaradi negativnega vpliva razvojnih projektov na njihovo okolje, življenje in preživetje, saj se neprestano soočajo z izgubo zemlje, nad katero nimajo nadzora. V nekaterih primerih so se prisiljeni odseliti, saj je na njihovem ozemlju predvidena gradnja nove infrastrukture, od katere sami nimajo nobene koristi (Aylwin 2007, 11). Ta ljudstva so skozi tisočletja ohranjala kulturo, gospodarstvo, prakso in svetovne poglede, kateri niso temeljili na gospodarski rasti in kratkoročnemu iskanju dobička. Zato je sedaj njihov boj proti globalnim korporacijam, ki si jih želijo podrediti, še toliko večji, v zadnjem času pa postaja vojna paradigem ali svetovnih nazorov, ki temelji na nasprotujočem si razumevanju kako naj bi ljudje na svetu živeli (Jerry Mander v Aylwin 2007, 13). Globalizacija spreminja njihov način življenja, njihovo kulturo in tradicijo. Spreminja njihovo življenjsko okolje in njihove pravice. Njihovo tradicionalno znanje izkoriščajo velika podjetja brez njihovega privoljenja ali kompenzacije. Njihov nadzor nad lastnim življenjem in odločanjem je omejen, s tem pa je ogrožena tudi njihova prihodnost (Aylwin 2007, 39). Proces globalizacije jih marginalizira, od njega pa težko pridobijo koristi (Cesarotti 2009, 3). Vsi ti negativni vplivi lahko razložijo zakaj se to prebivalstvo tako upira ekonomski globalizaciji in vsiljenemu razvoju, ki ga vidijo kot le še eno novo obliko kolonizacije, tako kot številne druge poprej, v nekaterih primerih še celo bolj agresivno (Aylwin 2007, 39). V naslednjem poglavju bom predstavil najbolj vpliven in odmeven primer upora prebivalstva v Mehiki, ki se je kot odgovor na razvojne načrte ter slabe življenjske razmere začel na jugu države.

5.1 Chiapas in EZLN

Zvezne države na jugu Mehike, med njimi predvsem Chiapas, predstavljajo enega najrevnejših in najmanj razvitih predelov v državi, čeprav je območje bogato z naravnimi viri. Vodi po količini proizvedene hidro energije, za sosednjimi državami pa je med vodilnimi po proizvodnji nafte. Obilje rodovitne zemlje in dovolj dežja omogočajo ugodne možnosti za

kmetijstvo. Od vsega tega pa prebivalstvo nima večjih koristi. Statistika postavlja državo na zadnje mesto med 32 mehiškimi državami. Velik delež prebivalstva, od katerega je večina domorodnega ter živi na podeželju, je revnega in nepismenega. Tri četrtine prebivalstva je podhranjene, polovica jih živi v neprimernih razmerah, 60 % pa zasluži manj kot 3 USD na dan, od tega tretjina, kot navaja Burbach (2001, 118), sploh nima prihodka. Državo je revolucija leta 1910 zaobšla, tako da še vedno predstavlja nekakšen ostanek prejšnjega kolonialnega sistema. Kljub temu pa je ni zaobšla industrializacija, saj številne multinacionalne družbe izkoriščajo njen hidroelektrični in naftni potencial, kar pa posledično povzroča izgubo in degradacijo zemlje, ki ostaja poplavljen pod novimi jezovi ali uničena zaradi aktivnosti naftne industrije (Dziedzic 1989, 38).

Velikanske razlike med bogatimi in revnimi so, kot pravi Burbach, posledica kapitalistične revolucije, ki je zajela državo. Od odprtja mehiškega gospodarstva naprej Chiapas doživlja korenite spremembe, ki so prizadejale tradicionalno kmetijsko ekonomijo in uničile domorodno kulturo. Mehika zaradi interesov bogatih slojev in zahtev mednarodnega trga Chiapas vidi kot notranjo kolonijo, katero je potrebno izkoristiti, medtem ko prebivalstvo ostaja še revnejše kot prej (Burbach 2001, 118). Kot odgovor na vse te razvojne pritiske vlade in modernizacijo, ter naraščajočo ekonomsko in okoljsko problematiko, se je med družbenimi gibanji začelo krepiti nezadovoljstvo, dokler se ni leta 1994 ob uveljavitvi sporazuma NAFTA lokalno prebivalstvo v Chiapasu uprlo (Burbach 2001, 127). Upor je usmeril pozornost ne le na socialno neravnost, ki je tam prevladovalo, temveč tudi na grožnje in negativne učinke, ki so jih imele reforme (med drugim tudi zaradi NAFTA) na domorodno prebivalstvo, predvsem na njihov sistem lastništva zemlje in njihovo socialno organiziranost (Morales 2008, 120). Upor proti mehiški vladi vodi Zapatistično gibanje oziroma EZLN (*Ejército Zapatista de Liberación Nacional* – Zapatistična vojska narodne osvoboditve). To je domorodno etnično gibanje, katerega pristop temelji na transformaciji civilne družbe in države od spodaj navzgor in, kot pravijo sami, ne na prevzemu državne oblasti. Kot pravi Burbach, to ni le upor domorodnih ljudstev, ki bi hoteli nazaj svojo zemljo in iz nje izgnati bogate, ki jih izkoriščajo. Upirajo se proti nasilni modernizaciji s strani mehiške vlade ter proti v Latinski Ameriki prevladujočem neoliberalnem ekonomskem modelu ter njegovim družbenim in okoljskim posledicam, od katerega prebivalstvo nima večjih koristi (Burbach 2001, 116). Ideologija EZLN temelji na anti-neoliberalni ideologiji družbenih gibanj in predstavlja alternativo obstoječemu in prevladujočemu sistemu v Mehiki, njihova aktivnost pa je povezana tudi z okoljskimi gibanji. Po njihovem mnenju naj bi gospodarska liberalizacija,

prostotrgovinski sporazumi, velik vpliv transnacionalnih korporacij in vsiljena oblika gospodarske rasti povzročili oslabitev javnih institucij in izgubo suverenosti držav v razvoju. To pa naj bi prispevalo k povečanju revščine med urbanim in podeželskim prebivalstvom, koncentraciji bogastva v rokah ozkega kroga posameznikov, uničenju ekosistemov in izgubi biološke raznovrstnosti, na katero so lokalne domorodne kulture in gospodarstva močno navezani, prekomernemu izkoriščanju naravnih virov ter gradnji infrastrukture na ozemlju domorodnih ljudstev brez njihove privolitve (Aylwin 2007, 3).

Oboroženi upor se je začel, ko je EZLN 1. januarja 1994 izvršila odločitev domorodnih majevskih skupnosti v Chiapasu o upor proti sprejetju in izvrševanju sporazuma NAFTA. Oborožene sile so zavzele glavno mesto in nekaj drugih pomembnejših mest, na kar je zvezna vlada odgovorila z vojaškim posredovanjem in bombardiranjem vasi (Cunninghame in Ballesteros 1998, 12). Širša družbena mobilizacija je prisilila vlado k pogajanjem in sprejemu sporazuma San Andrés med vlado in predstavniki ne le EZLN temveč vseh 32 domorodnih ljudstev Mehike. Leta 1996, ko je postalo jasno, da vlada s pogajanjmi ne misli resno in le pridobiva čas za mobilizacijo paravojaških enot, je EZLN prekinil sodelovanje na mirovnih pogajanjih. Upor EZLN je odgovor vstopu sporazuma NAFTA v veljavo, saj naj bi ta predstavljal nevarno grožnjo njihovem kolektivnemu načinu življenja, izrabi zemlje ter njihovem obstoju (Cunninghame in Ballesteros 1998, 14). Omejitev pomena *ejidos* je že povzročila prihod tujih korporacij, veleposestniki pa so z najetimi plačanci (*guardias blancas*) domorodne kmete nasilno izganjali z njihove zemlje. Odstranitev vseh trgovinskih ovir, kar naj bi Mehiko popeljalo med razvite države prvega sveta, je tako za te skupnosti po njihovem mnenju pomenila smrtno obsodbo (Cunninghame in Ballesteros 1998, 15).

Mehiška vlada se bolj kot proti oboroženim silam EZLN bori proti njihovi podporni bazi, civilnemu prebivalstvu. Kot pravi Cunninghame, je njihov cilj depopulacija velikih območij z nafto, vodo in minerali bogatega Lacandonskega deževnega gozda, območja, ki je še bolj biološko raznovrstno kot brazilski pragozdovi, s čimer bi bilo omogočeno lažje izkoriščanje naravnih virov s strani multinacionalnih korporacij, skladno s sporazumom NAFTA (Cunninghame in Ballesteros 1998, 12). Konflikt v Chiapasu, ki ga bojujeta EZLN in mehiška vlada, je torej konflikt dveh idej – mehiškega in mednarodnega neoliberalnega kapitala ter domorodne avtonomnosti. Multinacionalne korporacije imajo v Mehiki velike interese, saj bi jim dostop do naravnih virov omogočil velike dobičke. Prebivalci v Chiapasu so včasih živeli od pridelave kmetijskih pridelkov, predvsem kave, z odprtjem trgov pa so njihovi prihodki močno upadli. *Zapatistas* so zato vzpostavili alternativni gospodarski program, ki temelji na

pravični trgovini. Domačini tako zdaj služijo s prodajo domačih izdelkov in oblačil, s čimer so zmanjšali posledice, ki jih je prinesla globalizacija (Cesarotti 2009, 6).

5.2 Okoljski problemi ob mehiško-ameriški meji

Drug problem, ki ga je prinesla globalizacija, pa so velika industrijska območja, ki so nastala z vzpostavitvijo programa *maquiladoras* ter veliko željo po industrializaciji. Na Mehškem severu, ob meji z ZDA, se pojavljajo številni primeri slabega razvoja, ki s seboj prinaša velike okoljske posledice. Enega od takšnih problemov predstavlja obmejna reka New River. Ta teče skozi mehiški Mexicali in ameriški Calexico, ter velja za najbolj onesnaženo reko v Severni Ameriki, v katero odteka večina kanalizacije, nepredelanih in delno predelanih odpadkov, industrijskih izpustov in stranskih produktov kmetijstva (Gruenberg 1998, ix). Zgodovina in razvoj območja sta močno povezana z naraščanjem števila prebivalstva. Leta 1920 je imel Mexicali 6200 prebivalcev. Leta 1955 je število naraslo na 25.000. Ker odpadne vode niso bile urejene, se je vsa kanalizacija iztekala naravnost v reko, zaradi česar je že takrat predstavljal okoljski problem. Danes se število prebivalstva približuje milijonu, območje pa je močno urbanizirano. Poleg tega ima področje velik ekonomski pomen tako za Mehiko kot za ZDA. Od 1960-ih let naprej je območje ob meji namreč postajalo vedno bolj pomembno industrijsko področje, kjer se je razvil program *maquiladoras*. S selitvijo številnih podjetij, tako mehiških kot ameriških, se je stalno povečeval tudi njihov pritisk na okolje. Hitra rast števila novih industrijskih objektov je pomenila vedno nove dotoke izpustov v okolje in reko, vlada pa jim s svojimi ukrepi in nadzorom ni bila zmožna slediti. Obrati za izdelavo kemikalij, pesticidov, papirja, mila, živilski obrati in prehrabena industrija so v reko izpuščali velikanske količine neprečiščene vode, polne strupenih kemikalij. Ker spodnji tok reke teče skozi ZDA, s čimer tja odteka tudi vsi odpadki, tamkajšnje prebivalstvo že od 1960-ih let zahteva od mehiških oblasti ukrepe za izboljšanje stanja, katerega pa nikakor ne morejo doseči (Gruenberg 1998, 1-5). Prizadevanja ameriških lokalnih oblasti za rešitev okoljskega problema in odtoka izpustov čez mejo v ZDA so vsa leta imela bolj omejene rezultate, saj vse resolucije, sporazumi in nadzor niso mogli rešiti situacije. Reka je tako izpuste in odpadke nosila skozi Calexico ter jih na koncu odložila v Salton Sea, največje kalifornijsko jezero in v puščavskem predelu pomemben vodni vir. Na celotnem območju onesnažena voda predstavlja velik zdravstveni problem in vir številnih nevarnih bolezni (Gruenberg 1998, 2-24). Mehške oblasti so priznale, da se del problema nahaja v nejasno določeni odgovornosti za reševanje situacije, saj so pristojnosti razdeljene med države,

lokalne in zvezne agencije (Gruenberg 1998, 2-17). Pomanjkanje sredstev, slabe gospodarske razmere, naraščanje števila prebivalstva in tehnični zapleti ob tem še slabšajo situacijo. Številna podjetja in tovarne obratujejo brez ustreznih okoljskih dovoljenj, nekatera, kot na primer tovarna kemikalij Qiumica Organica, pa izpuščajo snovi v okolje celo z dovoljenjem mehiških oblasti, čeprav je jasno, da ne dosegajo niti najnižjih okoljskih standardov (Gruenberg 1998, 4-12). Kot pravi Prieto, naj bi kar četrtnina nevarnih odpadkov, ki jih proizvede industrija *maquiladoras*, končala neznano kje, kar pomeni v naravnem okolju (1997, 19). Gradnja čistilne naprave je bila načrtovana že desetletja, vendar pa zaradi pomanjkanja sredstev ni bila izvedena vse do 1970-ih. Kljub izgradnji čistilne naprave v Mexicali pa se je s širitvijo mesta ter predvsem industrije odtekanje odpadnih snovi v reko nadaljevalo. S krepitvijo kmetijstva se je povečevala tudi količina kmetijskih izpustov, gnojil in pesticidov. Do leta 1975 je postalo jasno, da čistilne naprave ne dohajajo hitrega naraščanja števila prebivalstva, ki je v dvajsetih letih, kolikor je njena gradnja trajala, s 150.000 prebivalcev naraslo na pol milijona (Gruenberg 1998, 2-1). Pogoste okvare čistilnih obratov ter prenapolnjenost v obdobju naraslih voda povzročajo, da občasno velik del odpadne vode iz zbiralnikov nepredelan odteka v reko. V celotnem toku reke je zato poleg kemikalij najti tudi večje kose tako gospodinjskih kot industrijskih odpadkov, avtomobilskih gum in ostankov hrane (Gruenberg 1998, 2-12). Za lokalno prebivalstvo to povzroča velik zdravstveni problem ter slabša že tako slabe življenjske razmere. Ta primer tako jasno kaže močno povezanost med okoljskimi in družbenimi problemi, ki eden drugemu preprečujejo rešitev nastale situacije. To pa otežuje še slabo sodelovanje industrije, ki večine svojih izpustov v okolje zaradi prevelikih stroškov ne predeluje.

5.3 Pozitivne prakse upravljanja okolja

Kot primer pozitivnega zgleda sodelovanja lokalnega prebivalstva in njihovega prizadevanja za ohranitev okolja je mogoče izpostaviti številne domorodne skupnosti. Za razliko od neučinkovitega državnega upravljanja zemljišč in podeljevanja koncesij velikim multinacionalnim podjetjem lahko področja, ki jih upravljajo lokalne skupnosti, predstavljajo zgodbo o uspehu. Gorati predel zvezne države Oaxaca s svojim živalskim in rastlinskim bogastvom predstavlja enega najpomembnejših področij pri ohranjanju biološke raznovrstnosti v Mehiki, mesto Ixtlán de Juárez v gorovju Sierra Norte pa predstavlja zgleden primer upravljanja gozdov. Takšna območja so običajno, kot je lahko opaziti v velikem številu mehiških regij, močno ogrožena zaradi človeških posegov, kot so med drugim

deforestacija, rudarstvo in naftna industrija. Do leta 1986 so bile pobude za trajnostno in dolgoročno upravljanje gozdov in naravnih virov težko uresničljive, saj ni bilo ustrezne in učinkovite zakonodaje, izkoriščanje lesa pa je temeljilo na sistemu industrijskih koncesij. Čeprav so domorodne skupnosti in *ejidos* imele gozdove v lasti, jih zaradi pritiskov po komercialnem izkoriščanju niso mogle svobodno upravljati (Matsuzaki in Wong 2010). S sprejetjem ustrezne zakonodaje pa se je skupnostno upravljanje gozdov lahko spremenilo. Skupnosti so dobile pravice nad svojim ozemljem in naravno dediščino ter razvile svoj sistem odločanja glede njihovega upravljanja in izrabe. Ta je postal zapisan v njihovih statutih, ki so temelj za implementacijo učinkovitega ohranjanja in trajnostne izrabe virov na lokalni ravni (Matsuzaki in Wong 2010). Prebivalci mesta Ixtlán de Juárez tako s svojimi močnimi tradicionalnimi vrednotami in skupnim lastništvom več kot 21.000 hektarov gozda vodijo uspešen posel, ki koristi celotni skupnosti. Kmetovalci iz najnižjih slojev so postali lastniki in upravljavci več milijonov dolarjev vredne gozdarske industrije, kar predstavlja pomemben model na skupnosti temelječega podjetja, ki podpira lokalno prebivalstvo ter ohranja naravno okolje (Leahy 2010). Na ekosistemu temelječe upravljanje upošteva tako okoljske, družbene, kot ekonomske vidike. Zasebno lastništvo na tem območju ni dovoljeno, namesto na poudarjanje maksimizacije dobička pa se skupnost osredotoča na nastajanje delovnih mest, zmanjševanje migracije v mesta ter povečevanje blaginje skupnosti (*ibid.*). Skupnosti bodo v prihodnje vse pomembnejše, saj imajo možnost obravnavati probleme, katerih država in trg ne moreta. Lokalne skupnosti lahko za razliko od državnega in zasebnega izkoriščanja javnih naravnih virov uveljavljajo pravila za vzdrževanje narave, ohranitev biodiverzitete ter izboljšanje življenja na daljši rok. K takšni zmožnosti prispeva družbeni kapital, kot so zaupanje v skupnost ter skupne vrednote, ki izvirajo iz dolgotrajnih izkušenj in znanja (Leahy 2010). V Ixtlánu je javno, skupno delo obvezno, vendar pa gre njegov pomen bistveno preko pomena prostovoljstva v razvitih državah. V njihovi skupnosti je vse vodeno s strani prebivalcev kot del njihove dolžnosti kot članov skupnosti (*ibid.*). Vsi sodelujejo pri vodenju zadev, upravi in občinskih zadevah, skupnost ima svojo občinsko skupščino, ki odloča o vseh zadevah, upravljanjem virov, pravilih za izrabo gozda, proizvodnjo lesa ter dolžnostih posameznikov pri sodelovanju v skupnosti (Matsuzaki in Wong 2010). Točno je določeno, v katerih predelih se lahko izsekava gozd in kje ne. Z dobičkom se financira izgradnja cest, šol, zdravstvenih centrov ter lesarske infrastrukture. Del dobička se porazdeli med posameznike, del pa se ponovno investira v proizvodnjo.

Tudi na območju mehiške zvezne države Veracruz, kjer so v skladu z zgrešenim modelom modernizacije večino deževnega gozda že izkrčili in ga spremenili v pašnike in nasade monokultur, je domorodno ljudstvo Totonac vzpostavilo drugačen, trajnosten model. To ljudstvo vidi sebe kot zaščitnike preostalih otokov prvotnega pragozda na tem območju. Pred kratkim so oživili svojo kulturo, s čimer so utrdili tradicionalne vrednote, obenem pa sprejeli moderne strategije organizacije, s katerimi si poskušajo pridobiti večje samoodločanje za lastno skupnost, ki stoji nasproti močnim integracijskim državnim politikam (Heyd 2005, 230). Zagotoviti si skušajo samooskrbo s hrano in energijo ter zadostne prihodke, s svojimi metodami upravljanja z zemljo pa si zagotavljajo preskrbo s kar 355 različnimi vrstami rastlin in živali. To kaže, da lahko takšna tradicionalna praksa, podprta z voljo do upiranja proti modernim industrijskim metodam obdelovanja zemlje ter zavezanostjo k avtonomnosti, vodi k revitalizaciji skupnosti in celotnega območja (*ibid.*). Podobne težnje ima tudi ljudstvo Chimalapas na območju ožine Tehuantepec, ki se bori proti močnim tujim gospodarskim interesom za ohranitev preostanka tropskih gozdov v Mehiki, katerih biološka raznovrstnost je bistvenega pomena za njihovo preživetje (Heyd 2005, 231).

Lokalne skupnosti lahko torej v prihodnje predstavljajo pomembno alternativo sedanji strategiji gospodarske rasti, saj je ta njih najbolj prizadela in se zato zavedajo njenih slabosti. Poleg tega imajo tudi določena znanja, ki so potrebna za vzpostavitev trajnostnega razvoja. Njihovo upravljanje nam kaže drugačne možnosti za reševanje okoljskih in razvojnih problemov, zato bi bilo potrebno domorodno prebivalstvo bolj aktivno vključiti v celoten razvojni proces.

6 Sklep

Globalizacija ima na Mehiko pomemben vpliv. Predeli, ki jih do sedaj gospodarski razvoj še ni dosegel, postajajo vse redkejši in vse hitreje postajajo del globalnega trga. Kot je bilo prikazano v nalogi, ter kot trdim že v hipotezi, ima sedanja strategija gospodarske rasti, zasnovana na izhodiščih neoklasične teorije rasti in posledično intenzivnem vključevanju v mednarodni ekonomski prostor, pogosto negativne posledice tako na naravno okolje kot tudi na mehiško družbo. Nezadostno upošteva načela trajnostnega gospodarskega razvoja in prekomerno izkorišča naravne vire, ter tako ne prinaša dolgoročnih koristi lokalnemu prebivalstvu. Sedanji vpliv gospodarskega razvoja namreč že dolgo časa presega zmogljivosti, naravno okolje pa je že prešlo mejo, ki jo še lahko vzdrži, ter se vedno hitreje slabša. V prihodnje bo število prebivalstva še naraslo, povečevala se bo urbanizacija, potrebe in potrošnja bodo večje, s tem pa tudi človekov pritisk na okolje. Kakšen bo ta pritisk, pa je odvisno predvsem od tega, v kakšni smeri bo šel razvoj. Doseganje gospodarske rasti za vsako ceno se ne kaže kot najboljša smer, in če bo cilj razvoja doseči enako visok standard življenja kot v razvitih državah, potem obeti niso najbolj spodbudni. Zato je potrebna oblika gospodarske rasti, ki bo vključevala vse okoljske, družbene in ekonomske vidike, ter imela čim manj potencialnih negativnih vplivov. Na takšno spremembo v pogledu na razvoj lahko pomembno vpliva lokalno, večinoma domorodno prebivalstvo, in to v Mehiki pogosto podpira in celo zahteva varovanje okolja. Lokalne skupnosti se morajo zato aktivno vključiti v oblikovanje okoljske in razvojne politike na nacionalni ravni.

Integracija Mehike v svetovno gospodarstvo zelenih pozitivnih učinkov na naravno okolje in bolj trajnostno obliko razvoja ni prinesla. Sprejetje sporazuma NAFTA je spodbudilo še večji razvoj industrije, ob tem pa se obljubljeni okoljski standardi niso ustrezno zvišali. Okoljsko stanje se je precej poslabšalo. Razprodaja naravnih virov se še vedno nadaljuje, in sledi enakemu vzorcu kot v preteklosti. Naravni viri tako predstavljajo gonilo vseh modelov gospodarske rasti, temelječih na mednarodni trgovini, ki so Latinski Ameriki vsiljeni že od leta 1492 naprej (Barton 1996, 136). Pogoji mednarodne menjave so položaj mehiškega podeželskega prebivalstva v zadnjih štirih desetletjih močno poslabšali, slabe družbeno-ekonomske razmere pa silijo prebivalstvo na podeželju k migraciji v urbana območja. S temi kazalci, podprtimi z analizo stanja skozi mojo nalogo, lahko torej potrdim hipotezo, da sedanja strategija gospodarske rasti ni trajnostna.

Povezava med okoljem in razvojem je pogosto zapostavljena, kar pa ne pomeni, da ne obstaja. Poleg tega ne vplivata le drug na drugega, temveč tudi na družbene razmere.

Stabilnost ekosistema vpliva na življenjski standard ter je neločljivo povezana s stabilnostjo gospodarstva. Razvoj in okoljska škoda zato močno vplivata na revščino v tretjem svetu. Kot drugod po svetu tudi v Mehiki razvoj in modernizacija ogrožata lokalne skupnosti. Neenakomeren razvojni proces določa nekatere splošne značilnosti urbanih in ruralnih območij, kot so revščina, družbena izključenost ter okoljski konflikti. Podeželsko prebivalstvo je odrinjeno na manj kakovostna in degradirana območja, pogosto pa je prisiljeno migrirati v mesta, običajno v revna predmestja brez ustrezne infrastrukture in ureditve, s čimer še bolj pritiskajo na naravno okolje in naravne vire. S tem je ustvarjen začaran krog, iz katerega je zelo težko priti. Poseganje v prej nedotaknjena območja močno vpliva na domorodno prebivalstvo. Njihova kultura in identiteta sta pod vedno večjim pritiskom, saj prizadevanja, da bi z gospodarsko rastjo izboljšali njihovo situacijo, pogosto zahtevajo žrtvovanje njihovega načina življenja ter njihovo asimilacijo v nacionalno družbo in gospodarstvo. Temelj njihovega preživetja ter družbene in kulturne integritete predstavlja njihova zemlja ter naravni viri, sebe pa vidijo kot sestavni del narave, katere se po njihovem mnenju ne more podrediti. Tako s svojimi poskusi obnove stare tradicionalne prakse upravljanja zemlje in kmetovanja poskušajo uvesti bolj trajnosten način razvoja. Ta ljudstva so se prilagodila ekološko občutljivemu okolju, v katerem živijo, ter razvila o njem obširno znanje, ki jim omogoča njegovo trajnostno vzdrževanje, zato imajo za prihodnost države velik pomen.

Ne moremo sicer trditi, da država za rešitev okoljskih težav ne naredi nič, se pa v številnih primerih opazi njena slaba učinkovitost in zaradi pomanjkanja sredstev tudi nezmožnost reševanja problemov. Ob neučinkovitem državnem okoljskem nadzoru in nadaljevanju sedanjega gospodarskega vzorca se bo stanje v naravnem okolju tako le še slabšalo. S sprejemanjem tujih modelov gospodarske rasti in podleganjem vplivom multinacionalnih korporacij država za mehiško prebivalstvo in okolje večjih in dolgoročnih koristi ne bo pridobila. Strukturne spremembe, privatizacija državne industrije, posojila, ki jih država težko odplačuje, ekonomska deregulacija in inflacija so najbolj prizadeli revno prebivalstvo, kar je med njim sprožilo upor. Kot pravi Carlos Fuentes je problem globalizacije dejstvo, da se zanima le za trgovanje in neomejen pretok kapitala, brez kakršnegakoli produktivnega namena (Morton 2003, 632). In zaradi tega jo je treba nekako omejiti. Kar je globalizacija prinesla koristnega, je mednarodni pravni sistem za zaščito človekovih pravic in okolja. Še pred nekaj desetletji so bila domorodna ljudstva prezrta s strani mednarodnega prava, danes pa so priznana in imajo pravico do samoodločbe. To je bilo doseženo z njihovim močnim prizadevanjem in aktivnim sodelovanjem pri oblikovanju in sklepanju sporazumov, k čemur

je pripomogel tudi širok razvoj komunikacijskega omrežja (Aylwin 2007, 40). Večja povezanost in vzpostavitev mednarodnih standardov, pritiski s strani okoljskih lobijev in okoljevarstvenih skupin ter večja medijska pozornost tako predstavljajo večjo možnost za uspeh in izboljšanje stanja (Prieto 1997, 24).

Obstoječe manj-razvito stanje mehiškega gospodarstva in odvisnost od razvitih držav torej koristi le slednjim, Mehiko pa postavlja v podrejen položaj ter ima negativen vpliv na naravno okolje in mehiško družbo. Kot sem ugotavljal skozi celotno nalogo torej Mehika tako kljub svojim obilnim naravnim virom in zmogljivostim svojega polnega potenciala ne more doseči. Dokler takšna odvisnost ne bo končana, bo do sprememb težko priti. Te pa so za prihodnost nujno potrebne, saj nadaljevanje sedanje situacije ni več vzdržno, ker ni niti trajnostna niti primerna za lokalne razmere.

7 Literatura

- Alywin, Jose. 2007. *Globalization and indigenous peoples' rights: An analysis from a Latin American perspective*. Dostopno prek: <http://observatorio.cl.pampa.avnam.net/plibro/ficha/295> (15. februar 2012).
- Barthelmus, Peter. 1986. *Environment and Development*. Boston: Allen & Unwin.
- Barton, Jonathan R. 2006. Eco-dependency in Latin America. *Singapore Journal of Tropical Geography* 27 (2): 134–49.
- Black, Jan Knippers. 1999. *Development in Theory and Practice: Paradigms and Paradoxes*. Oxford: Westview Press.
- Burbach, Roger. 2001. *Globalization and Postmodern Politics – From Zapatistas to High-Tech Robber Barons*. London: Pluto Press.
- Cabrera Medaglia, Jorge A. in Maria Salvadora Jiménez. 2002. The Impact of the UNCED on Environmental Law and Policy in Latin America. *Review of European Community & International Environmental Law* 11 (3): 358–66.
- Castells, Manuel. 2004. *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell.
- Cesarotti, Brian. 2009. *Globalization's Impact on Indigenous Peoples in Mexico and Bolivia*. Dostopno prek: <http://smashthemirror.files.wordpress.com/2009/05/globalization-and-indigenous-peoples.pdf> (16. februar 2012).
- Chilcote, Ronald H. 1984. *Theories of Development and Underdevelopment*. Boulder and London: Westview Press.
- CIA, 2012. *Mexico*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mx.html> (9. april 2012).
- Cuninghame, Patrick in Carolina Ballesteros Corona. 1998. A rainbow at midnight: Zapatistas and autonomy. *Capital & Class* (66): 12–22.
- Deruyttere, Anne. 1997. *Indigenous Peoples and Sustainable Development: The Role of the Inter-American Development Bank*. Dostopno prek: <http://www.iadb.org/sds/doc/IND-97101E.PDF> (9. december 2009).
- Ferraro, Vincent. 1996. *Dependency Theory: An Introduction*. Dostopno prek: <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/depend.htm> (6. januar 2010).
- Frank, Andre Gunder. 2008. The Development of Underdevelopment. V *The Globalization and Development Reader: Perspectives on Development and Global Change*, ur. J. Timmons Roberts in Amy Bellone Hite, 76–84. Malden: Blackwell.

- Galafassi, Guido Pascual. 2002. Ecological Crisis, Poverty and Urban Development in Latin America. *Democracy & Nature: The International Journal of Inclusive Democracy* 8 (1): 117–29.
- Gallagher, Kevin P. 2004a. *Free Trade and the Environment: Mexico, NAFTA, and Beyond*. Dostopno prek: <http://www.americaspolicy.org/articles/2004/0409naftaenv.html> (10. januar 2010).
- --- 2004b. *Free Trade and the Environment: Mexico, NAFTA, and Beyond*. Stanford: Stanford University Press.
- Grilli, Enzo. 2005. Political economy and economic development in Latin America in the second half of the 20th century. *Journal of Policy Modelling* 27 (1), 1–31.
- Grossman, Gene M. in Alan B. Krueger. 1991. *Environmental Impacts of a North American Free Trade Agreement* (NBER Working Papers 3914). Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.
- Gruenberg, Phil. 1998. *New River Pollution in Mexico - A Historical Overview*. Dostopno prek: http://www.swrcb.ca.gov/rwqcb7/water_issues/programs/new_river/newriverbook.shtml (29. februar 2012).
- Heyd, Thomas. 2005. Sustainability, culture and ethics: Models from Latin America. *Ethics, Place & Environment* 8 (2): 223–34.
- Hiskey, Jonathan T. 2005. The Political Economy of Subnational Economic Recovery in Mexico. *Latin American Research Review* 40 (1), 30–55.
- Indexmundi 2012. *Historical Data Graphs per Year*. Dostopno prek: <http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=mx&v=21> (11. april 2012).
- Johnson, Pierre Marc. 2000. Five Windows for the Future of NAFTA's Environment Commission. V *Free Trade: Risks and Rewards*, ur. Ian L. MacDonald, 213–221. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Kandula, Kalyani. 2006. Environment and Deveelopment: The Links. V *Understanding Environment*, ur. Kiran B. Chokar, Mamata Pandya in Meena Raghunathan, 263–278. New Delhi: SAGE.
- Klooster, Dan. 2003. Campesinos and Mexican Forest Policy During the Twentieth Century. *Latin American Research Review* 38 (2), 94–126.
- Leahy, Stephen. 2010. *Forests May Depend on Survival of Native People*. Dostopno prek: <http://ipsnews.net/news.asp?idnews=50829> (10. februar 2012).

- Lendman, Stephen. 2007. *The Incredible Damage Of NAFTA*. Dostopno prek: <http://www.rense.com/general75/sazp.htm> (20. februar 2012).
- Lukšič, Andrej A. 2011. Trajnostni razvoj, znanstveni diskurzi in nova politika. V *Politološke refleksije*, ur. Andrej Lukšič, 423–435. Ljubljana: FDV, IDV, Center za kritično politologijo.
- Matsuzaki, Kana in Bernard Yun Loong Wong. 2010. *Forest management through community-based forest enterprises in Ixtlan de Juarez, Oaxaca, Mexico*. Dostopno prek: http://satoyama-initiative.org/en/case_studies-2/area_americas-2/forest-management-through-community-based-forest-enterprises-in-ixtlan-de-juarez-oaxaca-mexico/ (10. februar 2010)
- Mitchell, Ronald B. 2002. International Environment. V *Handbook of International Relations*, ur. Walter Carlsnaes, Thomas Risse in Beth A. Simmons, 500–516. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Morales, Isidro. 2008. *Post-NAFTA North America. Reshaping the Economic and Political Governance of a Changing Region*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Morton, Adam David. 2003. Structural Change and Neoliberalism in Mexico: Passive Revolution in the Global Political Economy. *Third World Quarterly* 24 (4): 631–653.
- Mrak, Mojmir. 2002. *Mednarodne finance*. Ljubljana: GV Založba.
- Navarette, Manuel. 2008. Garment Maquiladoras in Rural Yucatán: An Environmental Tale. *Journal of Latin American Geography* 7 (2): 105–132.
- *North American Free Trade Agreement*. 1994. Dostopno prek: <http://www.nafta-sec-alena.org/en/view.aspx?conID=590> (18. april 2012).
- O'Brien, Philip J. 1991. Debt and Sustainable Development in Latin America. V *Environment and development in Latin America: the politics of sustainability*, ur. David Goodman in Michael Redclift, 24–47. Manchester: Manchester University Press.
- OECD. 1998. *Economic Globalisation and the Environment*. Pariz: OECD.
- --- 2008. *Environmental data*. Dostopno prek: <http://www.oecd.org/dataoecd/37/46/42328737.pdf> (11. april 2012).
- --- 2012. *Country statistical profile: Mexico 2011-2012*. Dostopno prek: http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-mexico_20752288-table-mex (11. april 2012).
- Presidencia de la República. 2007. *Plan Nacional de Desarrollo 2007–2012*. Dostopno na: <http://pnd.calderon.presidencia.gob.mx/index.php?page=documentos-pdf> (9. januar 2010).
- Preston, Peter Wallace. 1996. *Development Theory: An Introduction*. Cambridge: Blackwell.

- Prieto, Leonel. 1997. *An Overview of Some Population-Development-Environment Interactions in Mexico*. Dostopno prek: <http://www.iiasa.ac.at/Admin/PUB/Documents/IR-97-053.pdf> (14. december 2009).
- Redclift, Michael in Graham Woodgate. 1997. Sustainability and social construction. V *The International Handbook of Environmental Sociology*, ur. Michael Redclift in Graham Woodgate, 55–70. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Roberts, J. Timmons in Amy Bellone Hite, ur. 2008. *The Globalization and Development Reader: Perspectives on Development and Global Change*. Malden: Blackwell.
- Sachs, Wolfgang. 1997. Sustainable development. V *The International Handbook of Environmental Sociology*, ur. Michael Redclift in Graham Woodgate, 71–82. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Stone, Roger D. in Eve Hamilton. 1991. *Global Economics and the Environment: Toward Sustainable Rural Development in the Third World*. New York: Council on Foreign Relations Press.
- Stratos Inc. 2004. *Mexico Case Study: Analysis of National Strategies for Sustainable Development*. Dostopno prek: http://www.iisd.org/pdf/2004/measure_sdsip_mexico.pdf (9. december 2009).
- Stromberg, Per. 2002. The Mexican Maquila Industry and the Environment; An Overview of the Issues. Dostopno prek: <http://www.eclac.org/publicaciones/xml/2/11862/lcmex1548eDocumento%20Completo.pdf> (20. april 2012).
- Ten Kate, Adriaan. 1993. *Industrial Development and the Environment in Mexico*. Dostopno prek: http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/1993/04/01/000009265_3961004112923/Rendered/PDF/multi0page.pdf (16. december 2009).
- Todaro, Michael P. in Stephen C. Smith. 2009. *Economic Development*. Boston: Pearson Addison Wesley.
- UNDP. 2003. *Informe sobre Desarrollo Humano México 2002*. Dostopno prek: http://hdr.undp.org/en/reports/national/latinamericathecaribbean/mexico/Mexico_2002_sp.pdf (10. april 2012).
- --- 2007. *Informe sobre Desarrollo Humano México 2006-2007: Migración y Desarrollo Humano*. Dostopno prek: <http://hdr.undp.org/en/reports/national/latinamericathecaribbean/mexico/IDH-Mexico-2006-2007.pdf> (10. april 2012).

- --- 2010. *Regional Human Development Report for Latin America and the Caribbean 2010*. Dostopno prek: http://hdr.undp.org/en/reports/regional/latinamericathecaribbean/idhalec_en_2010.pdf (10. april 2012).
- --- 2011. *Human Development Report 2011 – Sustainability and Equity: A Better Future for All*. Dostopno prek: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Complete.pdf (10. april 2012).
- Vargas-Hernández, José G. 2011. Indigenous political ecology approach to social movements in Mexico and Latin America. *International NGO Journal* 6 (6), 133–143.
- Watkins, Thayer. N.D. *The Economic History of Mexico*. Dostopno prek: <http://www.sjsu.edu/faculty/watkins/mexhist01.htm> (12. april 2012).
- WCED. 1987. *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, A/42/427. Dostopno prek: <http://www.un-documents.net/ocf-02.htm#I> (10. april 2012).
- Williamson, John. 1990. *What Washington Means by Policy Reform*. Dostopno prek: <http://www.iie.com/publications/papers/paper.cfm?researchid=486> (12. april 2012).
- World Bank. 2012. *Mexico*. Dostopno prek: <http://data.worldbank.org/country/mexico> (12. april 2012).
- Združeni Narodi. 1992. *Rio Declaration on Environment and Development – Deklaracija Združenih Narodov o okolju in razvoju*, A/CONF.151/26 (Vol. I), sprejeta 12. avgusta 1992. Dostopno prek: <http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm> (11. april 2012).
- --- 2007. *Declaration on the Rights of Indigenous Peoples – Deklaracija o pravicah domorodnih ljudstev*, A/RES/61/295, sprejeta 13. septembra 2007. Dostopno prek: <http://www.un-documents.net/a61r295.htm> (11. april 2012).
- Zepeda, Eduardo, Timothy A. Wise, and Kevin P. Gallagher. 2009. *Rethinking Trade Policy for Development: Lessons From Mexico Under NAFTA*. Dostopno prek: <http://www.ase.tufts.edu/gdae/Pubs/rp/CarnegieNAFTADec09.pdf> (16. december 2009).